

VAASAN YLIOPISTO
KAUPPATIETEELLINEN TIEDEKUNTA
TALOUSOIKEUS

Juhani Rajalahti
MALLISUOJAN LAAJUUDEN MÄÄRITTELY

Talousoikeuden
Pro gradu -tutkielma

VAASA 2011

SISÄLLYSLUETTELO

LYHENTEET	4
KUVIOLUETTELO	5
TIIVISTELMÄ	6
1. JOHDANTO	7
1.1. Tutkimuskohde ja tutkimusongelma	7
1.2. Tutkimuksen rakenne ja rajaus	9
2. MALLIOIKEUS JA MALLISUOJA	12
2.1. Kansainväliset sopimukset	13
2.2. Mallioikeusdirektiivi	14
2.3. Yhteisömalli	15
2.4. Mallioikeuden suojakohde	17
2.5. Mallin rekisteröinti	19
2.6. Mallisuojan merkitys	21
3. MALLISUOJAN SUOJA-ALA	24
3.1. Suoja-alan määrittelyn ongelmat	24
3.2. Suoja-alan laajuus mallioikeuslain mukaan	26
3.2.1. Mallin yksilöllisyysvaatimus	27
3.2.2. Mallin uutuusvaatimus	29
3.2.3. Mallin tavanomasuus ja yksinkertaisuus	30
3.2.4. Rekisteröinnin esteet	31
3.2.5. Mallisuojan rajoitukset	33
4. MALLISUOJA JA SUOJAN LAAJUUDEN MÄÄRITTELY OIKEUSKÄYTÄNNÖSSÄ	35
4.1. Oikeustapaus: ICEY-liukueste	36

4.1.1.	Helsingin kärjäoikeuden tuomio	37
4.1.2.	Helsingin hovioikeuden tuomio	38
4.1.3.	Korkeimman oikeuden tuomio	41
4.2.	Oikeustapaus: Nostotarrain	42
4.3.	Oikeustapaus: Korvakorun koukku	44
4.4.	Oikeustapaus: Soutuvene	45
4.5.	Oikeustapaus: Nimilapulla varustettu saapas	46
4.6.	Oikeustapausten vaikutus suoja-alan määrittelyyn	47
5.	MALLIOIKEUS IMMATERIAALIOIKEUDEN KENTÄSSÄ	51
5.1.	Mallioikeuden suhde tekijänoikeuteen	51
5.2.	Mallioikeuden suhde tavaramerkkioikeuteen	53
5.3.	Mallioikeuden suhde patenttiin	55
5.4.	Mallioikeuden suhde hyödyllisyysmallioikeuteen	56
5.5.	Suoja orjallista jäljittelyä vastaan	57
5.6.	Yhteenveto mallioikeuden suhteesta muihin immateriaalioikeuden aloihin	58
6.	MALLISUOJAN SUOJA-ALAN MÄÄRITTELY KÄYTÄNNÖSSÄ	62
6.1.	Suoja-alan määrittely rekisteröidyn mallioikeuden valvonnassa	62
6.2.	Suoja-alan määrittely tuotaessa uutta tuotetta markkinoille	64
7.	YHTEENVETO	66
	LÄHDELUETTELO	69
	OIKEUSTAPAUSSLUETTELO	72

LYHENTEET

EU	Euroopan Unioni
HE	Hallituksen esitys
HO	Hovioikeus
KKO	Korkein oikeus
MalliL	Mallioikeuslaki
OHIM	Sisämarkkinoilla toimiva yhdenmukaistamisvirasto, Office for Harmonization in the Internal Market
PRH	Patentti- ja rekisterihallitus
SopMenL	Laki sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa
TRIPS	Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights
WIPO	Maailman henkisen omaisuuden järjestö, World Intellectual Property Organization
WTO	Maailman kauppajärjestö, World Trade Organization

KUVIOLUETTELO

Kuvio 1: Crocsin Beach-malli	8
Kuvio 2: PRH:n tilastot - haettujen mallien määrä vuosilta 2003-2008	23
Kuvio 3: Pöytäliinan malli	30
Kuvio 4: ICEY-liukueste ja kannemalli	37
Kuvio 5: ICEY-liukuesteen kuva mallirekisterikortista	39
Kuvio 6: Nostotarraimen malli	42
Kuvio 7: Soutuveneen malli	45
Kuvio 8: Nokian kännykän malli	63

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1: Immateriaalioikeuden suojakeinojen vertailu	60
---	----

VAASAN YLIOPISTO

Kauppatieteellinen tiedekunta

Tekijä:	Juhani Rajalahti	
Tutkielman nimi:	Mallisuojan laajuuden määrittely	
Ohjaaja:	Brita Herler	
Tutkinto:	Kauppatieteiden maisteri	
Laitos:	Talusoikeuden laitos	
Oppiaine:	Talusoikeus	
Linja:	Yritysjuridiikka	
Aloitusvuosi:	2007	
Valmistumisvuosi:	2011	Sivumäärä: 72

TIIVISTELMÄ:

Tutkielmani kohteena on mallisuoja, sekä erityisesti sen laajuuden määrittely. Mallisuoja suojaa tuotteen tai sen osan ulkonäköä jäljittelyä vastaan. Mallioikeuden tavoitteena on kannustaa suunnittelijoita uuteen muotoiluun ja tukea niitä, jotka haluavat investoida muotoilun tuloksiin. Mallioikeuslakia on uudistettu merkittävästi vuonna 2002 EU:n mallioikeusdirektiivin implementoinnin myötä

Tutkielman tavoite on selvittää, miten laaja mallisuoja on, ja miten sen laajuus määritellään. Tutkin mallisuojan laajuutta mallioikeuslain, EU:n mallioikeusdirektiivin sekä oikeuskäytännön pohjalta. Oikeuskäytännön osalta keskityn KKO:n ennakkopäätöksiin, sekä erityisesti KKO:n uusimpaan mallisuoja koskeneeseen ICEY-liikuesteen oikeustapaukseen (KKO:2007:103). Selvitän myös miten tuore ennakkopäätös vaikuttaa mallisuojan laajuuden arviointiin ja miten suojan laajuus on muuttunut mallioikeuslain uudistuksen myötä.

Luon tutkielmassa mallisuojan laajuuden määrittelystä mahdollisimman selkeän kuvan lukijalle. Mallioikeutta koskevaa lainsäädäntöä ja keskeistä oikeuskäytäntöä yhdistämällä autan lukijaa ymmärtämään, miten mallisuojan arviointi käytännössä toteutetaan. Pyrin lisäksi selvittämään, miten mallioikeus sijoittuu muiden immateriaalioikeusalojen joukkoon, ja mitkä ovat alojen keskeiset erot ja yhtäläisyydet.

Mallioikeuden uudistusten ja KKO:n ennakkopäätösten perusteella mallisuojan laajuus näyttäisi kasvaneen huomattavasti, ja myös suoja-aikaa on pidennetty. Suoja-alan määrittämisen kannalta oleellisimmaksi asiaksi osoittautui asiaan perehtyneen käyttäjän mallista saama kokonaisvaikutelma. Suoja-alan arvioinnissa on huomioitava myös mallin käyttötarkoitus, ja siitä johtuva suunnittelijan suunnitteluvapauden kaventuminen, mutta näissäkin tapauksissa keskeisintä on mallista saatava kokonaisvaikutelma.

AVAINSANAT: mallioikeus, mallisuoja, immateriaalioikeus

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuskohde ja tutkimusongelma

Tutkimuskohteenani on mallisuoja ja erityisesti sen laajuuden määrittely. Mallisuojan voi saada hyöty- ja koriste-esineelle tai pelkälle koristeelle. Se on esineen ulkomuodon suoja ja antaa rekisteröijälleen yksinoikeuden mallin ammattimaiselle hyödyntämiselle. Patentti- ja rekisterihallitus ylläpitää rekisteriä malleista, joille mallisuoja on myönnetty. Mallin rekisteröinti on voimassa 5 vuotta kerrallaan, ja sen voi uusia maksimissaan neljä kertaa. Yhteensä mallisuoja on mahdollista saada siis 25 vuodeksi. (Haarmann 2006: 209–210)

Suomalaisen mallioikeuslainsäädännön päätehtävänä on edistää suomalaista muotoilua sekä tuotekehitystä ja suojata luovan työn tuloksena syntyneitä tuotteita jäljittelyä vastaan. Se myös rohkaisee muotoilijoita antamaan oman panoksensa muotoilun kehittämiseen, edistäen innovatiivisuutta alalla ja luo mahdollisuuksia niille, jotka haluavat investoida muotoiluun. Esimerkiksi Freelance-muotoilijalle mallioikeus tarjoaa sopimus pohjan, jota hän voi hyödyntää oikeuksien luovuttamisesta sovittaessa. (Oesch 2005: 19–22)

Mallioikeus ei ole saanut samanlaista suosiota kuin muut immateriaalioikeuden alat, mutta myös sen merkitys on kasvamassa (Oesch 2005: 32). Yritykset käyttävät tuotesuunnitteluun miljoonia euroja, ja tuotteen ulkoasu ja erotettavuus on monilla aloilla yksi tärkeimmistä myyntivalteista.

Mallioikeuslainsäädäntö on säännösten yleisluontoisuudesta johtuen hyvin tulkinnanvaraista, ja tästä syystä varsinkin mallisuojan suoja-alan laajuuden määrittely on osoittautunut ongelmalliseksi. Mallioikeuden loukkauksiin liittyvää oikeuskäytäntöä ei myöskään ole paljoa, joten suoja-alan arviointi sen pohjalta on ollut hankalaa, varsinkin koska lakia on vuonna 2002 uudistettu merkittävästi EU:n mallioikeusdirektiivin kansallisen implementoinnin myötä. Euroopan unionin alueella mallioikeuden yhdenmukaistumista on lisännyt myös kansallisten mallioikeuksien rinnalle kehitetty EU:n yhteisömalli, joka antaa mallille suoja koko EU:n alueella. Yhteisömallien rekisteröinnistä ja valvonnasta vastaa sisämarkkinoilla toimiva yhtenäistämismääräysvirasto OHIM. (Haarmann 2006: 227)

Yritysten pitää pystyä jollain tavoin luotettavasti arvioimaan, milloin kilpailija loukkaa yrityksen rekisteröityä mallioikeutta. Väärät arvioinnit johtavat usein turhiin, aikaa vieviin ja kalliisiin oikeudenkäynteihin. Jos taas yritys ei ryhdy toimiin rekisteröidyn mallioikeutensa puolustamiseksi, voi yrityksen kilpailija lainvastaisesti hyödyntää mallia markkinoilla ja aiheuttaa yritykselle merkittävää taloudellista vahinkoa.

Hyvä esimerkki mallisuojaalainsäädännön tuntemuksen merkityksestä yritykselle on kenkävalmistaja Crocsin yhteisömallin rekisteröinnin purkaminen. OHIM päätti purkamisesta todettuaan, että Crocsin rekisteröimä Beach-malli ei täytä rekisteröinnin edellyttämää uutuusvaatimusta. OHIM:n mukaan mallista saatava kokonaisvaikutelma ei eroa merkittävästi muista vaahto-mallisista, rei'itetyistä kenkämalleista. Päätös oli suuri takaisku Crocsille, joka oli taistellut kolmen vuoden ajan mallioikeudestaan lukuisten muiden kenkävalmistajien kanssa. Päätöksen jälkeen Crocs ei pysty mallioikeuteen vedoten estämään EU-maissa tapahtuvaa Beach-mallia jäljittelevien kenkien myyntiä. (Decision of the Invalidity Division 12.12.07)

Kuvio 1: Crocsin suosittu Beach-malli

Tutkielmani tavoitteena on auttaa lukijaa ymmärtämään miten mallisuojaan laajuutta pystyy luotettavasti arvioimaan. Pelkkien lakien perusteella arviointia ei pysty kuitenkaan tekemään, joten monet yritykset joutuvat lähinnä arvailemaan milloin kilpailijan tuote

loukkaa yrityksen rekisteröimää mallia. Epävarmuus suojan laajuuden arvioinnissa heikentää mallin rekisteröinnin käytettävyyttä ja vähentää siten myös mallisuojan suosiota.

Tutkimuksella on tarkoitus vastata seuraaviin kysymyksiin:

- Kuinka laaja mallisuoja on?
- Miten mallisuojan laajuus määritellään?
- Mitkä ovat suurimmat ongelmat suojan laajuuden määrittelyssä?
- Miten mallioikeus sijoittuu muiden immateriaalioikeuksien joukkoon?

Mallisuojan laajuuden luotettava määrittäminen vaatii laaja-alaista perehtymistä mallioikeuslakiin, EU:n mallioikeusdirektiiviin, aihetta käsitteleviin Hallituksen esityksiin sekä alan oikeuskäytäntöön. Aihetta on lisäksi käsitelty kohtalaisen vähän oikeustieteellisessä kirjallisuudessa. Mallioikeuden perusteita selkeyttäviä kirjoja löytyy, mutta mallisuojan laajuuden arviointia käytännön tasolla ei niissä juuri käsitellä.

Edellä mainitut mallioikeuslain ongelmat tulevat selvästi esiin KKO:n oikeustapauksessa vuodelta 2007 (KKO:2007:103), jossa riideltiin kenkään kiinnitettävän liukuesteen kokonaisvaikutelman eroavuudesta aiemmin rekisteröidyn liukuestemalliin verrattuna. Korkeimman oikeuden ratkaisusta käy selvästi ilmi, kuinka monimutkaista pohdintaa mallisuojan laajuuden arviointi vaatii. Kyseinen tapaus oli myös ensimmäinen KKO:n ennakkopäätös, johon sovellettiin vuonna 2002 uudistettua mallioikeuslakia. KKO:n ratkaisussa kiteytyy hyvin kaikki se arviointi, mitä mallisuojan laajuuteen määrittämiseen tarvitaan. Oikeustapaus antaa myös selkeän kuvan siitä, miten mallioikeus toimii käytännössä. Näistä syistä johtuen keskityn tutkimuksessani merkittävästi myös kyseisen tapauksen analysointiin. Käsitelen KKO:n ratkaisun lisäksi myös tapauksen käräjä- sekä hovioikeuden ratkaisuja, koska ne antavat hyvän kuvan siitä, miten suoja-alan arviointiprosessi käytännössä toimii.

1.2. Tutkimuksen rakenne ja rajaus

Tutkielma jakautuu johdannon jälkeen kuuteen osaan. Toisessa luvussa esitellään tausta- ja perustietoja mallioikeudesta ja mallisuojusta, sekä niistä kansainvälisistä sopimuksista, joihin kyseiset lait perustuvat. Luvussa on myös lyhyt tiivistelmä mallioikeusdirektiivistä,

ja sen myötä luodusta yhteisömallin ja rekisteröimättömän mallin suojasta sekä mallisuojan merkityksestä käytännössä.

Kolmas luku käsittelee mallisuojan suoja-alan määrittelyn ongelmia, sekä sitä miten suoja-ala määritellään mallioikeuslaissa. Luvun tarkoituksena on siis antaa selkeä kuva mallin rekisteröinnin keskeisistä edellytyksistä ja rajoituksista.

Neljäs luku käsittelee suoja-alan määrittelyn kannalta olennaisia KKO:n ennakkotapauksia. Luvussa ei kuitenkaan keskitytä pelkästään KKO:n päätöksiin, vaan siinä käsitellään myös alempien oikeusasteiden päätöksiä ja perusteluita kyseisissä oikeustapauksissa. ICEY-liikuesteen oikeustapausta käsitellään luvussa laajemmin kuin muita, koska se on ainoa mallioikeuslain vuoden 2002 uudistuksen jälkeen annettu mallisuojan laajuutta koskeva KKO:n ennakkopäätös. Tästä syystä se on tutkimuskohteeni kannalta käsitellyistä oikeustapauksista olennaisin. Luvun tarkoituksena on luoda käsitys siitä, millaista pohdintaa mallisuojan laajuuden arviointiin tarvitaan, ja selvittää myös suoja-alan arviointiin liittyviä keskeisiä ongelmia. Vertailemalla vanhempia oikeustapauksia uudempiin on myös mahdollista selvittää, miten oikeuskäytäntö on muuttunut, ja miten mallioikeuslain vuoden 2002 uudistus on vaikuttanut suoja-alan laajuuteen.

Viides luku käsittelee mallioikeutta osana immateriaalioikeuden järjestelmää. Mallisuoja ei ole ainoa keino tuotoilun suojaamiseen, ja myös päällekkäissuoja on joissain tapauksissa mahdollinen. Tästä syystä tarkastelen, mitä eroja ja yhtäläisyyksiä keskeisillä immateriaalioikeuden aloilla on mallioikeuden kanssa erityisesti suoja-alan osalta.

Kuudennessa luvussa pyrin luomaan selkeän kuvan mallisuojan laajuuden arvioinnista käytännössä. Luvun tarkoitus on lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä yhdistämällä auttaa lukijaa ymmärtämään, miten mallioikeudet toimivat käytännössä.

Mallisuoja koskevaa oikeuskäytäntöä on melko vähän, joten tutkimuksessa käsitellään lähes kaikkia KKO:n oikeustapauksia viimeisen 30 vuoden ajalta. Mallin rekisteröintiä, siihen liittyviä oikeusprosesseja ja rekisteriviranomaisten tehtäviä käsitellään tutkimuksessa vain pintapuolisesti. Sen sijaan käsittelen kuitenkin mallin rekisteröintiperusteita sekä niiden arviointia, sillä niillä on olennainen merkitys myös mallisuojan laajuuden

määrittämisessä. Rajaan tutkielmani ulkopuolelle suurimmalta osin myös ne oikeustoimet ja toimintatavat, joilla oikeudenhaltija voi puuttua mallioikeuden loukkauksiin.

2. MALLIOIKEUS JA MALLISUOJA

Mallisuoja suojaa tuotteen ulkomuotoa, eli mallia. Mallioikeudella suojataan siis mallia, eikä sitä tuotetta, johon kyseistä mallia on sovellettu. Suojan kohteena on aina konkreettisen tuotteen tai tuotteen osan malli, joka on näköaistilla havaittavissa. Mallisuoja antaa rekisteröijälleen yksinoikeuden mallin ammattimaiselle hyödyntämiselle. Ammattimainen hyödyntäminen käsittää yksinoikeuden piiriin kuuluvan tavaran valmistamisen, maahantuonnin, myytäväksi tarjoamisen, kaupaksi pitämisen, luovuttamisen tai vuokraamisen. (HE 6/2002: 2.1) Patentti- ja rekisterihallitus ylläpitää rekisteriä malleista, joille on myönnetty kansallinen mallisuoja. Koko EU:n alueella suojatuista yhteisömalleista pitää rekisteriä OHIM. Mallin rekisteröinti on voimassa 5 vuotta kerrallaan, ja sen voi uusida maksimissaan neljä kertaa. Yhteensä mallisuoja on mahdollista saada 25 vuodeksi. (PRH: Uutiset 15.10.2002)

Suomen mallioikeuslainsäädäntö perustuu suurelta osin vuonna 1883 solmittuun teollisoikeuden suojelemista koskevaan Pariisin yleissopimukseen teollisten mallien rekisteröintiä koskevaan Haagin sopimukseen vuodelta 1925 sekä vuoden 1994 TRIPS-sopimukseen. (HE 6/2002: 2.2.) Kansainvälisten sopimusten lisäksi myös Pohjoismainen yhteistyö on vaikuttanut Suomen mallioikeuslain kehitykseen. Tästä syystä Ruotsin ja Tanskan mallioikeuslainsäädäntö on pitkälti yhtenevä Suomen mallioikeuslain kanssa. (Levin & Nordell 1995: 86)

Mallilla tarkoitetaan tuotteen tai sen osan ulkomuotoa. Se ilmenee tuotteen piirteistä tai koristelusta. Näitä piirteitä ovat MalliL 1a §:n mukaan esimerkiksi mallin linjat, ääriviivat, värit, muodot, pintarakenteet tai materiaalit. Mallioikeuden myöntämisen pääehtona on mallin uutuus ja yksilöllisyys. Mallia voidaan pitää uutena, jos samanlainen malli ei ole tullut julkiseksi ennen rekisteröintihakemuksen tekemispäivää. Jos siis kaksi samanlaista mallia on jo markkinoilla, niistä toisen valmistaja ei voi hakea itselleen mallisuoja ajaa kseen toisen samanlaisen mallin ulos markkinoilta.

MalliL 2 §:n mukaan malleja voidaan pitää samanlaisia, jos niiden piirteet eroavat toisistaan vain epäolennaisilta yksityiskohdiltaan. Mallin yksilöllisyyden arvioinnissa tulee keskittyä mallista saatavaan kokonaisvaikutelmaan. Mallia voi siis pitää yksilöllisenä, jos

asiaan perehtyneen käyttäjän siitä saama kokonaisvaikutelma eroaa jo aiemmin tunnetuksi tulleen mallin kokonaisvaikutelmasta. (HE 6/2002: 3.)

Eri Euroopan maiden mallioikeuslainsäädännöissä oli suuria eroja, mutta niitä on sittemmin pyritty yhteisösopimuksilla, ja myöhemmin Euroopan unionin mallioikeusdirektiivillä yhtenäistämään. Myös muita immateriaalioikeuden aloja, esimerkiksi tekijänoikeuslakeja, on yhtenäistetty. Yhtenäistämisen tavoitteena on ollut ensi sijassa toimivien EU:n sisämarkkinoiden luominen. Immateriaalioikeuksien arvostus on yleisesti lisääntynyt ja lainsäätöä on muutettu suojan parantamiseksi ja laajentamiseksi. Mallioikeus ei ole kuitenkaan saavuttanut samanlaista suosiota kuin muut immateriaalioikeudenalat. Malleja rekisteröidään vieläkin vain vähän, verrattuna siihen kuinka paljon niitä olisi voitu rekisteröidä. (Oesch 2005: 66–67)

2.1. Kansainväliset sopimukset

Markkinoiden muuttuessa globaalimmiksi, kansallisia mallioikeuslakeja on pyritty yhtenäistämään kansainvälisin sopimuksin. Suomi on ratifioinut neljä merkittävää mallioikeuteen vaikuttavaa kansainväkistä sopimusta.

Vuonna 1883 solmittiin Pariisissa sopimus taloudellisten oikeuksien suojelemisesta. Suomi liittyi sopimukseen vuonna 1921 ja sopimukseen on liittynyt yhteensä 172 valtiota. Teollisten oikeuksien suojele kohdistetaan sopimuksessa patentteihin, malleihin, kaupallisiin nimiin, alkuperää osoittaviin merkintöihin sekä vilpillisen kilpailun ehkäisemiseen. (HE 6/2002: 2.2)

Pariisin sopimus rakentuu pääosin kansallisen kohtelun sekä vähimmäissuojan periaatteen varaan. Kansallisen kohtelun periaate vaatii jokaista sopimusmaata kohtelemaan sopimuksen ratifiointimaiden kansalaisia samoin kuin omia kansalaisiaan taloudellisten oikeuksien alueella. Vähimmäissuojan periaate takaa jokaiselle sopimusmaan kansalaiselle tietyn suojan sopimusvaltiossa. (HE 6/2002: 2.2)

Pariisin sopimuksen sopimusetuutta koskeva säännös loi pohjaa myös mallioikeudelle. Sopimusetuussäännöksen mukaan haettuaan mallilleen rekisteröintiä, sopimusvaltion

kansalainen saa kuuden kuukauden yksinoikeuden rekisteröidä malli myös muissa sopimusvaltioissa.

Vuonna 1925 laadittua Haagin sopimusta on tarkistettu useaan otteeseen, viimeksi vuonna 1999 Genevessä. Sopimuksella luotiin kansainvälinen hallinnollinen järjestelmä teollisuusmallien rekisteröintiä varten. Sopimus mahdollistaa suojan hakemisen teolliselle mallille yhdellä hakemuksella kaikissa sopimusvaltioissa. Haagin sopimus ei saanut yhtä suurta suosiota kuin Pariisin sopimus, ja sen allekirjoitti vain 29 valtiota. Suomikaan ei sitoutunut sopimukseen, mutta suomi sen sijaan allekirjoitti Geneven pöytäkirjan ja on täten sidottu sopimukseen. Haagin ja Pariisin sopimuksia hallinnoi Maailman henkisen omaisuuden järjestö, WIPO. (HE 6/2002: 2.2)

Teollismallien luokittelua jäsenneltiin vuonna 1968 hyväksytyssä Locarnon sopimuksessa, johon myös Suomi liittyi vuonna 1972. Sopimus luokittelee teolliset mallit 32 luokkaan, jotka on jaettu vielä alaluokkiin. Sopimukseen on liittynyt yhteensä 35 maata ja sitä on tarkistettu useaan otteeseen, viimeksi vuonna 1998. (HE 6/2002: 2.2)

Lisäksi Suomi on yksi 136:sta vuoden 1996 TRIPS-sopimukseen liittyneestä valtiosta. WTO:n hallinnoimassa TRIPS sopimuksessa on kaksi pääperiaatetta, joista toinen on suosituimmuusperiaate ja toinen myös Pariisin sopimuksesta löytyvä kansallisen kohtelun periaate. Suosituimmuusperiaate estää sopimusvaltioiden suosimisen toisten kustannuksella. Sen mukaan kaikki edut mitä joku sopimusvaltio saa, on myönnettävä myös muille sopimusvaltioille. (HE 6/2002: 2.2)

2.2. Mallioikeusdirektiivi

Euroopan yhteisön perustamissopimuksessa unionin yhdeksi tehtäväksi määritellään toimivien sisämarkkinoiden luominen ja EU-valtioiden välisten raja-aitojen poistaminen. Toimiville sisämarkkinoille on oleellista tavaroiden vapaa liikkuvuus ja kilpailun vääristymisen estäminen sisämarkkinoilla. Toimivien sisämarkkinoiden toteutumista on pyritty edistämään muun muassa yhtenäistämällä maiden immateriaalioikeuksia koskevaa lainsäädäntöä. Euroopan yhteisöjen komissio antoi ehdotuksen lopullisen ehdotuksen

direktiiviksi vuonna 1996, ja se hyväksyttiin Euroopan parlamentissa vuonna 1998. (Oesch 2005: 67–69)

Direktiivin päätarkoituksena oli yhtenäistää mallien oikeudellista suojaa jäsenvaltioissa. Direktiivin tarkoitus ei kuitenkaan ollut yhtenäistää mallioikeuslainsäädäntöä kokonaisuudessaan, vaan direktiivi keskittyy vain niihin säännöksiin, joilla on välitön vaikutus sisämarkkinoiden toimintaan. Tavoitteiden kannalta olennaisinta oli yhtenäistää mallisuojan saamisen edellytykset kaikissa jäsenvaltioissa. Yhtenäistäminen vaati selkeän määrittelyn mallin käsitteelle ja uutuutta sekä yksilöllisyyttä koskeville vaatimuksille. (Oesch 2005: 67–69)

Direktiivillä vahvistettiin myös mallisuojan ja tekijänoikeussuojan antama kaksinkertaisen suojan periaate. Malli voi siis olla samanaikaisesti mallioikeussuojan ja tekijänoikeussuojan alainen. Direktiivillä ei kuitenkaan yhtenäistetty seuraamuksia, oikeussuojakeinoja tai täytäntöönpanoa koskevia kansallisia säännöksiä. Kansallisen lainsäädännön varaan jätettiin myös ne menettelytapasäännökset, jotka koskivat mallin kansallista rekisteröintiä, mallisuojan uudistamista ja mitätöimistä. (Oesch 2005: s. 69)

Mallioikeusdirektiivin mukaiset lakimuutokset saatettiin Suomessa voimaan 1.8.2002. Merkittävimpiä direktiivin pohjalta tehtyjä lakimuutoksia oli mallisuojan suoja-ajan piteneminen 15:sta vuodesta 25 vuoteen sekä koko yhteisön kattavan yhteisömallijärjestelmän luominen. Lakimuutoksen myötä myös tuotteen irrottamattoman osan malli, kuten esimerkiksi pullon kaula, oli mahdollista rekisteröidä. (PRH: Uutiset 15.10.2002)

Vuoden 2002 lakimuutos laajensi jonkin verran myös mallin käsitettä ja mallisuojan suoja-alaa. Yhteisömallin lähtökohtana oli näköaistilla havaittavissa olevien piirteiden suojaaminen

2.3. Yhteisömalli

Uutena suojakeinona kansallisen mallioikeuslain lisäksi on kehitetty EU:n yhteisömalli. Yhteisömallista säädettiin asetuksella, joka oli alun perin tarkoitus saattaa samanaikaisesti

voimaan mallioikeusdirektiivin kanssa, mutta tässä myöhästyttiin ja asetus hyväksyttiin vasta 12.12.2001. Yhteisömallin rekisteröiminen antaa mallille suojaa koko yhteisön alueella. Yhteisömalli on suoja-alaltaan ja suojan kestoaltaan pääosin samanlainen kansallisen mallisuojaan kanssa. Yhteisömallien rekisteröinnistä vastaa EU:n sisämarkkinoiden yhtenäistämisvirasto OHIM. (Haarmann 2006: 209) Sillä ei ole yhtä tarkkaa tutkimusvelvollisuutta rekisteröinnin edellytysten täyttymisen suhteen kuin kansallisilla rekisteriviranomaisilla, joten yhteisömallin rekisteröiminen on varsin vaivatonta. Lisäksi yhdellä hakemuksella voi hakea rekisteröintiä usealle mallille. Rekisteröintihakemuksen voi jättää myös elektronisessa muodossa. (Brander 2004)

Vuonna 2004 OHIM:lle tehtiin 11 476 rekisteröintihakemusta, jotka käsittivät yhteensä 43 856 mallia. Suomessa kansallisten rekisteröintien määrät ovat laskeneet yhteisömallien rekisteröimisen tultua mahdolliseksi 1.4.2003. (Haarmann 2006: 209)

Yhteisömallin rekisteröintiedellytykset ovat pitkälti samat kuin kansallisessa mallioikeusjärjestelmässä, koska säännökset on yhdenmukaistettu mallioikeusdirektiivillä. OHIM tutkii, että mallin rekisteröinnille ei ole ehdottomia esteitä. Mallin tulee olla tuotteen tai sen osan ulkomuodon esikuva. OHIM tutkii myös, että malli ei ole hyvien tapojen vastainen. Kansallisesta rekisteröinnistä poiketen OHIM ei kuitenkaan tutki sitä, onko malli samanlainen kuin jokin aikaisempi malli. (Oesch 2005: 81-82) OHIM:n suppeasta tutkimusvelvoitteesta johtuen varsinaisten suojan edellytysten tutkiminen tapahtuu käytännössä jälkikäteen oikeudenloukkaus- ja kumoamiskanteiden yhteydessä. Tämä menettely säästää aikaa ja rekisteröintikustannuksia, mutta samalla se korostaa mallisuojaan hakijan ja haltijan omaa aktiivisuutta jo rekisteröityjen mallien selvittämisessä ja mallioikeuden valvonnassa. (Mäkinen, Oesch & Rapinoja 1996: 234-235)

Yhteisömalli on luonteeltaan jakamaton, eli se syntyy ja lakkaa samalla kertaa koko yhteisön alueella. (Oesch 2005: 77-78) Kansalliset rekisteröintijärjestelmät säilyvät kuitenkin yhteisömallista huolimatta rinnakkaisina järjestelminä. Rekisteröinnin hakija voi tarpeistaan riippuen valita, käyttääkö rekisteröintijärjestelmää vai yhteisömallia. Rekisteröijä voi siis esimerkiksi ensin rekisteröimällä hakea kansallista suojaa PRH:lta ja halutessaan rekisteröidä mallin yhteisömalliksi. OHIM:ltä voi myös hakea yhteisömallin mitätöintiä tai sitä voidaan vaatia loukkauksen yhteydessä vastakanteessa. (Brander 2004)

Yhteisön malliasetuksen voimaantulosta lähtien, mallisuojaajat ovat saaneet myös rekisteröimättömät mallit, jotka on tehty asetuksen voimaantulon jälkeen tunnetuksi yhteisön alueella. Rekisteröimättömän mallin suoja on kuitenkin suppeampi kuin rekisteröidyllä mallilla. Rekisteröimättömän mallin suoja on voimassa vain kolme vuotta mallin tunnetuksi tekemistä. Se suojaa lähinnä vain mallin jäljentämistä vastaan. Loukkauksen tekemisen edellytyksenä on täten se, että loukkaaja on tuntenut tuotteen entuudestaan, eikä kyseessä ole ollut vain sattuma. (Haarmann 2006: 228)

Rekisteröimättömän mallin suoja hyödyttää ensisijaisesti sellaisia teollisuudenaloja, jotka tuottavat lyhyessä ajassa suuria määriä lyhytikäisiä malleja, joista vain osaa käytetään kaupalliseen tarkoitukseen. Tällaisia teollisuudenaloja ovat ainakin vaate- ja tekstiiliteollisuus. Rekisteröimättömän mallin suojalla pyritään siis suojaamaan sellaisia tuotteita, joita olisi vaivalloista ja epäkäytännöllistä suojata rekisteröinnin kautta ja joille suojan kestolla ei ole niin suurta merkitystä.

2.4. Mallioikeuden suojakohte

Mallioikeuden suojakohteen tulee aina olla konkreettisen tavaran tai tavaran osan malli. Siitä syystä esimerkiksi sisustussuunnitelmille tai kampauksille ei voi saada mallisuojaajaa, vaikka ne ovatkin luovan työn tuloksia. Suojattavien ominaisuuksien tulee olla näköaistilla havaittavissa, joten myös tuoksut ja maut jäävät mallisuojan ulkopuolelle. (Levin 2007: 342-343) Mallisuojaaja ei kuitenkaan suoja itse tavaraa, vaan sen ulkomuodon esikuvaa. Tästä syystä tavarasta ei välttämättä tarvitse olla olemassa edes prototyyppiä suojaaja haettaessa.

Ennen mallioikeuslain vuoden 2002 uudistusta mallisuojaajalla oli mahdollista suojata sellainen tavaran osa, joka saattoi olla itsenäisen vaihdannan kohde. Mallisuojan uudistuksen myötä mallisuojaajalla voi suojata myös tuotteeseen kiinteästi liittyvän osan, kuten esimerkiksi pullonkaulan. (Mallioikeustyöryhmä 2000: 30)

Mallioikeuslainsäädäntö antaa tilaa myös mallin kehittelylle. Mallioikeuden antamaa suojaajaa ei kuitenkaan voida kiertää tekemällä ulkonäköön pieniä, vähäpätöisiä muutoksia. Pienet

muutokset voivat kuitenkin saada suojaa, jos niillä on tuotekehityksen kannalta selvää merkitystä. Tuotekehityksellä tarkoitetaan mallioikeudessa nimenomaan mallin ulkonäön ominaisuuksien kehittämistä. Esimerkiksi käyttöominaisuuksien kehittäminen ei tee mallista mallioikeudellisesta näkökulmasta katsottuna uutta mallia, jos muutoksilla ei ole selvää vaikutusta mallin ulkonäköön.

Esimerkkinä tästä voi käyttää KKO:n tapausta vuodelta 1987 (KKO:1987:95). KKO käsittelin mallirekisteriin jo rekisteröityä soutuveneeseen mallia. Tapauksen soutuvene oli valmistettu lasikuidusta, tavanomaisen puun sijaan. Vaikka soutuveneeseen käyttöominaisuudet olivatkin erilaisen materiaalivalinnan ansiosta muuttuneet, ei malli eronnut silmämääräisesti arvioiden merkittävästi jo tunnetusta soutuveneeseen mallista. Tästä syystä kyseessä ei ollut mallisuojaan edellyttämä luovut työ tulos. Mallin rekisteröinti kumottiin.

Mallioikeuslain 4 b §:n mukaan mallisuoja ei voida myöntää tuotteen ulkomuodon piirteille, jotka määräytyvät ainoastaan tuotteen teknisen käyttötarkoituksen mukaan. Jos tuotteen jonkin piirteen täytyy olla juuri tietynlainen, jotta tuotetta voisi teknisesti käyttää käyttötarkoitukseensa, tällaiset piirteet jäävät mallisuojaan ulkopuolelle. Jos suunnittelija pystyy osoittamaan, että näiden piirteiden osalta on olemassa vaihtoehtoisia ratkaisuja tuotteen toimivuuden takaamiseksi, nämä piirteet voivat saada mallisuoja. (Torremans & Holyoak 2005: 328-329)

Mallisuoja ei voi myöskään myöntää sellaisille tuotteen piirteille, joiden on oltava juuri samanlaisia ja samankokoisia, jotta tuote voitaisiin mekaanisesti liittää johonkin toiseen tuotteeseen niin, että tuote toimii tarkoitetulla tavalla (Siivola 2004: 25). Esimerkiksi digikameran muistikortin tulee olla tietyn kokoinen ja muotoinen, jotta sitä voisi kamerassa käyttää. Muotoilun vapaus on siis tässä tuoteryhmässä huomattavan rajoittunut. Mallisuoja myöntäminen estäisi muita valmistajia tuomasta kameraan sopivia muistikortteja markkinoille ja estäisi kilpailun. Mallisuoja voitaisiin kuitenkin myöntää saman muistikortin sellaisille piirteille, joista poikkeaminen ei estä tuotetta toimimasta tarkoitetulla tavalla. Esimerkiksi muistikortin pintakuviointi voisi siis saada mallisuoja.

2.5. Mallin rekisteröinti

Suomessa mallien rekisteröinnistä vastaa Patentti- ja rekisterihallitus (PRH). Mallin rekisteröintiä on haettava PRH:lta kirjallisella hakemuksella, josta tulee ilmetä tiedot mallin hakijasta ja mahdollisesti hakijaa edustavasta asiamiehestä sekä tiedot mallin luojasta. Rekisteröinnin hakijana voi olla luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö, mutta mallin luojan pitää olla luonnollinen henkilö. Vaikka malli olisikin syntynyt yrityksen tuotekehittelyn tuloksena, yritystä ei voi ilmoittaa mallin luojaksi. Tilanteessa, jossa mallin luoja ei ole rekisteröinnin hakijana, tulee hakemuksessa olla myös selvitys siitä, miten oikeus malliin on siirtynyt luojalta hakijalle. (Oesch 2005: 142)

Rekisteröintihakemukseen tulee merkitä ne Locarnon sopimuksen mukaiset tavaraluokat, joihin mallin rekisteröintiä haetaan. Tavaraluokan määrittämisellä ei vaikuta mallin suojaalaan, vaan sen tarkoituksena on lähinnä helpottaa tietokannan käyttöä sekä esimerkiksi saman tavaraluokan mallien vertailua keskenään. Malli tulee myös nimetä hakemuksessa yksinkertaisesti ja yksiselitteisesti, selkeää yleisnimitystä käyttäen. (Oesch 2005: 139, 144)

Hakemuksen tärkein osa on mallia esittävä kuva-aineisto, koska sen mukaan määräytyvät ne mallin ulkomuodon piirteet, jotka saavat mallisuoja. Koska hakemukseen liitettävä kuva vaikuttaa suoraan mallisuojaan laajuuteen, kannattaa hakemukseen liittää kuva niin monesta kuvakulmasta, että sen kaikki piirteet tulevat selvästi ilmi. Kuvasi käy sekä piirustus että valokuva, mutta kuvan tulee esittää mallia sellaisena kuin se on silmillä havaittavissa. Tästä syystä esimerkiksi tekniset piirustukset eivät käy mallin kuvaksi. Kuva saa olla joko mustavalkoinen tai värillinen, mutta värillistä kuvaa kannattaa käyttää ainakin silloin, jos väreillä on mallissa erityistä merkitystä. (Oesch 2005: 146-147)

Kun mallihakemus on tullut vireille, PRH tekee hakemuksen pohjalta sekä muodollisen että asiallisen tutkimuksen. Muodollisessa tutkimuksessa että malli täyttää mallioikeuslaissa määritellyt mallin kriteerit ja että hakemus on täytetty oikein. Hakemuksesta tarkistetaan muun muassa kuva-aineisto, tarvittavat tiedot, allekirjoitukset ja maksetut rekisteröintimaksut. Asiallisessa tutkimuksessa PRH rekisteröintihakemuksessa ilmoitettujen tuotteiden ja luokitusten perusteella, että malli täyttää uutuuden ja yksilöllisyyden kriteerit. Tutkimuksessa verrataan mallia muihin saman tavaraluokan

rekisteröityihin malleihin, vireillä oleviin rekisteröinteihin ja mallirekisteristä jo poistettuihin malleihin. (Oesch 2005: 148-149)

Jos rekisteröintihakemus on joltain osin puutteellinen, PRH tekee asiassa välipäätöksen, jossa hakijaa kehoitetaan korjaamaan puutteet määräajassa. Hakemus jätetään sillensä, jos korjauksia ei tehdä. Jos rekisteröintihakemus on asianmukaisesti täytetty, ja mallin rekisteröinnille ei PRH:n tutkimuksissa ilmene muita esteitä, rekisteröintihakemus kuulutetaan julkiseksi. (Oesch 2005: 149)

Kuulutuksessa hakemuksesta löytyvät mallin tiedot sekä kuva-aineisto julkaistaan PRH:n julkaisemassa Mallioikeuslehdessä. Kuulutus antaa muille suunnittelijoille tilaisuuden esittää mallin rekisteröintiä vastaan väitteitä, jos malli esimerkiksi loukkaa jollekin toiselle rekisteröityä mallioikeutta. Väitemenettelyn tarkoituksena on siis täydentää PRH:n tekemää varsin suppeaa aineellista tutkintaa. Väitteen tekemiseen on aikaa kaksi kuukautta mallin rekisteröinnin kuuluttamispäivästä. Väite annetaan tiedoksi rekisteröinnin haltijalle, jolla on puolestaan kaksi kuukautta aikaa antaa lausuma väitteestä. PRH ratkaisee asian joko hylkäämällä rekisteröinnin väitteeseen perustuen tai hyväksyy rekisteröintihakemuksen väitteestä riippumatta. (Oesch 2005: 150)

Vuoden 2002 mallioikeuslain uudistuksessa väitteenteko-oikeutta rajoitettiin. Aiemmin kuka tahansa saattoi väiteperusteesta riippumatta tehdä väitteen. Nyt väiteoikeus on joissain tapauksissa rajoitettu vain niille, jolla on asiassa erityistä intressiä. Esimerkiksi mallioikeuden loukkaustilanteessa väiteoikeus on siis ristiriidassa olevan oikeuden haltijalla. (Oesch 2005: 152)

Jos rekisteröinnille ei ole ilmennyt esteitä eikä sitä vastaan ole tehty väitteitä, PRH merkitsee mallin mallirekisteriin. Tilanteessa, jossa mallia vastaan on tehty väite, mutta rekisteröinti hyväksytään, malli lisätään mallirekisteriin silloin kun päätös on tullut lainvoimaiseksi. Rekisteröinti astuu voimaan taannehtivasti rekisteröintihakemuksen tekemispäivästä alkaen. Rekisteröintipäätöksestä voi valittaa kahden kuukauden kuluessa tiedoksisaamisesta PRH:n valituslautakunnalle. Valitusoikeus on rajoitettu samalla tavoin kuin väiteoikeuskin, eli valitusoikeus on esimerkiksi väitteen tekijällä väitteen hylkäämistilanteessa tai rekisteröinnin hakijalla, jos hakemus on väitteen johdosta hylätty.

Valituslautakunnan päätökseen voi hakea muutosta kahden kuukauden kuluessa korkeimmalta hallinto-oikeudelta. (Oesch 2005: 152-155)

Mallin suoja-aika on enintään 25 vuotta, ja rekisteröinti on uudistettava viiden vuoden välein. Rekisteröinnin voi uusida enintään vuotta ennen rekisteröintikauden päättymistä tai viimeistään kuusi kuukautta rekisteröinnin lakkaamisesta. Rekisteröinnin lakattua on kuitenkin maksettava uudistamismaksun lisäksi lisämaksu myöhästymisestä. (Oesch 2005: 156)

2.6. Mallisuojan merkitys

Onnistunut muotoilu on tärkeää, koska se lisää tuotteen taloudellista kokonaisarvoa. Muotoilu edellyttää pitkäjänteistä työskentelyä sekä taloudellista panostusta. Mallioikeuslaki on laadittu suojaamaan muotoilua nimenomaan taloudellisena tekijänä.

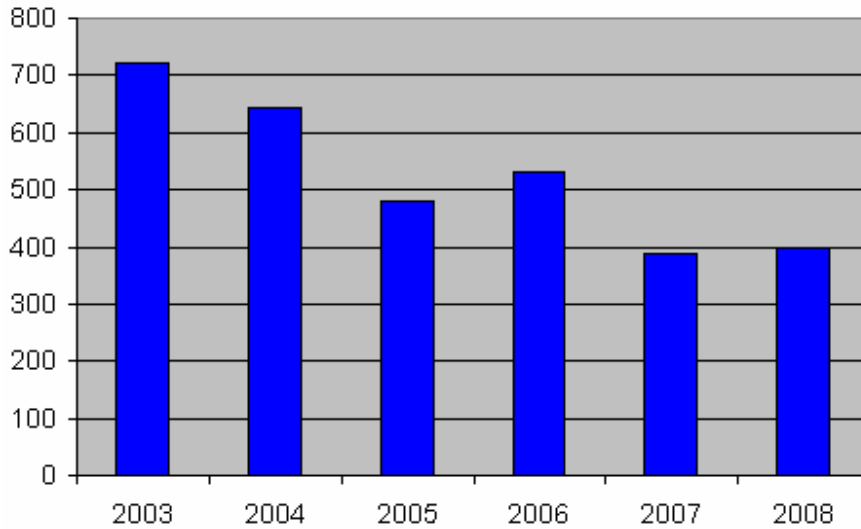
Erityisesti voimakkaasti kilpailluilla aloilla muotoilulla on suuri merkitys. Koska asiakkaiden tietoisuus eri yrityksistä ja vastaavista tuotteista on kohonnut, tuotteiden muotoilun, erotettavuuden ja laadun merkitys kilpailutekijöinä on kasvanut. Muotoilun kasvaneen merkityksen myötä myös mallisuojan merkitys on kasvanut. Aineettomien oikeuksien suojaamisesta on tullut tärkeä osa yritysstrategiaa.

Muotoilu seuraa ajan trendejä ja alan kehitystä samalla tavalla kuin esimerkiksi maalaustaiteessa seurataan erilaisia taidesuuntauksia. Tämän kaltainen jäljittely on siis luonnollinen osa kehitystä. Negatiiviseksi jäljittely muuttuu silloin, kun sen tarkoituksena on hyödyntää toisen työtä ja taloudellista panostusta omiin tarkoituksiin. Vaikka tämänkaltainen jäljittely voikin periaatteessa lisätä kilpailua ja nopeuttaa muotoilun kehitystä, se ei kannusta yrityksiä panostamaan resursseja muotoiluun. Jäljittelijälle ei tule kustannuksia muotoilusta, ja esimerkiksi halvempia materiaaleja käyttämällä jäljitelmän hintaa voidaan laskea lisää laadun kustannuksella. Halpojen jäljitelmien tulo markkinoille vähentää alkuperäisen valmistajan tuotteen kysyntää ja saattaa myös erehdyttää kuluttajia tuotteen alkuperästä. Näiden seikkojen takia muotoilun suojaaminen on tärkeää. (Puustinen 2000: 12-13)

Kauppa- ja teollisuusministeriön vuonna 2000 julkaistussa tutkimuksessa mallisuojan käytännön merkityksestä ilmeni, että suomalaisissa yrityksissä mallioikeus ei ole saanut yhtä suurta suosiota kuin muut immateriaalioikeudet. Tuotteiden muotoiluun ei myöskään panosteta niin paljon kuin mitä siihen voitaisiin panostaa. Yritykset tunsivat mallioikeuden suojakeinona, mutta kokivat, että se ei välttämättä sovellu juuri heidän tuotteisiinsa. Osa yrityksistä puolestaan piti yksilöllisyyden arvioinnissa käytettyä olennaisen eron tulkintaa liian ongelmallisena. Osassa yrityksistä olennaisen eron vaatimus oli ymmärretty liian laasti painottamalla oman muotoilun vaikutusta. Aikaisemmassa oikeuskäytännössä olennaisen eron vaatimusta oli tulkittu huomattavasti suppeammin painottamalla yksityiskohtien eroja kokonaisvaikutelman sijaan. Tällaiset tulkintaongelmat heikensivät oikeusvarmuutta ja vaikeuttivat mallisuojan käyttöä. (Puustinen 2000: 52-53)

Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimukseen haastateltiin 25:tä suomalaista yritystä. Osa yrityksistä piti mallisuoja merkityksettömänä ja korosti jatkuvan kehityksen merkitystä. Jatkuva kehitys korostui etenkin sellaisilla toimialoilla, joilla tuotteen elinikä on melko lyhyt. Mallioikeusdirektiivin myötä myös näitä malleja voidaan suojata rekisteröimättömän mallin suojan avulla.

Osa haastatelluista yrityksistä piti kuitenkin mallisuoja toiminnalleen elintärkeänä. Mallisuojan merkitystä lisäsi etenkin tuotteiden vapaa liikkuvuus, joka lisäsi jäljittelyä huomattavasti. Mallisuoja antoi yrityksille mahdollisuuden puuttua tähän. Myös alihankkijasuhteissa mallisuojan merkitys korostui. Alihankkijasuhteiden lisääntyessä yritykset pyrkivät mallisuojan kautta turvaamaan omat panostuksensa tuotekehittelyyn ja muotoiluun. Toisaalta myös alihankkija voi suojata suunnittelemansa osan mallisuoja ja valmistaa sitä ostavalle yritykselle. Jos kyseinen osa on ostavan yrityksen lopullisen tuotteen kannalta oleellinen, ei alihankkijaa voida kovin helposti vaihtaa. Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksen mukaan mallisuoja oli kuitenkin kaikkein suurin merkitys niille yrityksille, jotka suunnittelevat tuotteiden mallit itse ja myyvät ne eteenpäin muiden yritysten hyödynnettäviksi. (Puustinen 2001: 52-53)

Kuvio 2: PRH:n tilastot – haettujen mallien määrä vuosilta 2003-2008

Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksessa mallisuojaaja hyödyntävät yritykset olettivat kansallisten rekisteröintien käytännössä katoavan yhteisömalliasetuksen astuessa voimaan (Puustinen 2001: 57). Oheinen PRH:n tilasto mallien rekisteröinneistä yhteisömallin voimaansaattamisen jälkeen osoittaa, että vaikka kansalliset rekisteröinnit ovatkin merkittävästi vähentyneet, ne eivät ole kadonneet kokonaan. Vähentymisen voisi olettaa johtuvan ulkomaisten rekisteröintien vähenemisestä. Ennen yhteisömallin käyttöönottoa suuri osa mallien rekisteröinneistä oli Euroopan markkinoilla toimivien yritysten tekemiä. Nämä yritykset ovat luultavasti nyt siirtyneet käyttämään pääosin yhteisömallia.

3. MALLISUOJAN SUOJA-ALA

3.1. Suoja-alan määrittelyn ongelmat

Mallisuojalainsäädännön suurimpana ongelmana on lakien suuri tulkinnanvaraisuus. Mallisuojan suojakohteet voivat olla niin monen tyyppisiä, että täsmällisten säännösten laatiminen on mahdotonta. Osittain tästä syystä mallioikeusriidat ovat viime vuosina lisääntyneet. Myös mallisuojan suoja-alan laajuuden määrittely on vaikeaa juuri tulkinnanvaraisuuden takia. Suoja-alan laajuus voi myös vaihdella riippuen siitä, mikä taveralaji on kyseessä. Jos tuotetta ei sen käyttötarkoituksen takia ole mahdollista kovin merkittävästi muokata, on mallisuojan suoja-alakin kapeampi.

Vaikka malleissa olisikin eroja, saattaa malleista muodostua asiaan perehtyneelle käyttäjälle samanlainen kokonaisvaikutelma. Tällöin mallit katsotaan mallioikeudellisesti samanlaisiksi. Tuotteesta saatava kokonaisvaikutelma on kuitenkin suurelta osin subjektiivinen, joten sen oikeudellinen määrittely tuottaa ongelmia. Korkeimman oikeuden ratkaisuksista on apua määrittelyssä, mutta tapaukset ovat monesti niin erilaisia, että päätösten soveltaminen tapaukseen voi olla hankalaa. Vaikeuksia voi tuottaa myös käsitteen, ”asiaan perehtynyt käyttäjä”, tarkempi määrittely. Laissa ei tarkemmin selitetä, kuinka hyvän tietotason aiheesta tämän asiaan perehtyneen käyttäjän katsotaan omaavan. Haarmannin mukaan ”asiaan perehtynyt käyttäjä” on vain eräänlainen oikeudellinen standardi ja apuväline, jota voidaan käyttää arvioinnin lähtökohtana. Vaikka tällä pyritäänkin objektiivisuuteen, vaikuttavat päätöksen tekijän subjektiiviset käsitykset väistämättä myös käsitteen, ”asiaan perehtynyt käyttäjä”, arviointiin. (Haarmann 2006: 149)

Kuluttajalle mallioikeudesta voi jossain määrin olla jopa haittaa. Jos jäljittelylle ei olisi esteitä, olisi myös kilpailu kovempaa. Kova kilpailu pakottaisi valmistajia pitämään tuotteiden hinnat alhaalla. Lisäksi mallisuojan suoja-alan laajeneminen saattaa vaikeuttaa ja hidastaa, sekä pahimmassa tapauksessa jopa estää myös sellaisten mallien tuonnin markkinoille, joissa on tehty tuotekehittelyn kannalta oleellisia muutoksia.

Epäselvyydet mallisuojan laajuudessa johtavat usein myös turhiin ja kalliisiin riitoihin oikeusistuimissa. Hyvänä esimerkkinä tästä voi pitää KKO:n päätöstä vuodelta 2005. Jutussa Fiskars Oyj oli epäillyt Rediviva Oy:n valmistaman Finman-haravan loukkaavaan rekisteröityä mallioikeuttaan ja lähettänyt uhkaavan sävyisiä kieltokirjeitä sekä Rediviva Oy:lle että kyseisen haravan jälleenmyyjille. Kirjeissä kehoitettiin jälleenmyyjä oikeustoimien uhalla lopettamaan Finman-haravan markkinointi. Tuomioistuin ei ollut kuitenkaan vielä kirjeitä lähetettäessä vahvistanut Finman-haravan loukkaavan Fiskars Oyj:n mallioikeutta. Lisäksi myöhemmin todettiin kyseisestä haravasta saatavan kokonaisvaikutelman eroavan merkittävästi aiemmin rekisteröidystä mallista. Niinpä Fiskars Oyj:n mallioikeutta ei ollut loukattu. Kieltokirjeet olivat kuitenkin aiheuttaneet merkittävää haittaa Rediviva Oy:lle. Kyseisen haravamallin myynti oli pysähtynyt jopa kolmeksi vuodeksi. Ratkaisussaan KKO totesi, että tapauksessa oli olemassa painavia syitä joiden perusteella Fiskars Oyj voitaisiin tuomita maksamaan vahingonkorvauksia Rediviva Oy:lle. KKO kumosi aiemmat käräjäoikeuden ja hovioikeuden tuomiot, ja palautti jutun käräjäoikeuden käsiteltäväksi. (KKO:2005:105)

Edellisen esimerkin nojalla voidaan todeta, että yritysten tulee miettiä tarkkaan milloin kannattaa ryhtyä toimiin mallioikeuksien vaalimiseksi. Yritysten tulee varmistaa myös, että kaikki toimet ovat varmasti laillisia ja oikeutettuja. Hätiköity ja harkitsematon toiminta johtaa usein turhaan ja kalliiseen oikeusprosessiin, josta ei ole hyötyä kummallekaan osapuolelle. Tällaiset riidat eivät useimmiten myöskään pääty heti käräjäoikeuden päätökseen, vaan päätökseen tyytymätön osapuoli valittaa päätöksistä korkeampiin oikeusasteisiin. Oikeusprosessin pitkittymisestä kärsivät kaikki riidan osapuolet.

Muotoilun suojaamista mallioikeuslainsäädännöllä voidaan kuitenkin hyvillä perusteilla pitää välttämättömänä. Pitkällä tähtäimellä jäljittelyn sallimisesta koituisi kuluttajalle kuitenkin enemmän haittaa kuin hyötyä. Harva muotoilija tai yritys haluaisi panostaa tuotekehitykseen suuria summia, jos heidän tuotteisiin tekemänsä muutokset kopioitaisiin markkinoilla heti. (Oesch 2005: 22–23)

3.2. Suoja-alan laajuus mallioikeuslain mukaan

Mallisuojan suoja-alaa voidaan pitää hyvinkin laajana. MalliL 5 §:n mukaan mallioikeus käsittää pääsääntöisesti kaikki ne mallit, joista asiaan perehtynyt käyttäjä ei saa erilaista kokonaisvaikutelmaa. Mallisuoja voidaan myöntää mallille vain, jos se eroaa olennaisesti aikaisemmin tunnetuksi tehdyistä malleista. Aikaisemmin tunnetuksi tehdyksi malleiksi määritellään MalliL:n 3a §:ssa rekisteröintimenettelyllä, näytteille asettamalla tai muutoin liiketoiminnassa käyttämällä julkiseksi tuodut mallit.

Suoja-alaa voidaan tutkia kokonaisvaikutelman sekä yksilöllisyyden osalta vertaamalla mallia sellaisiin malleihin, jotka on jo rekisteröity ja katsottu samalla yksilöllisiksi sekä muutenkin rekisteröintikelpoisiksi. Olennaisen eron vaatimusta voidaan soveltaa myös suoja-alan laajuuden arviointiin, koska olennaisen eron ja suoja-alan laajuuden käsitteet ovat toistensa peilikuvia. Mallin suoja-ala kattaa siis kaiken mikä ei olennaisesti eroa mallista. (Pennanen 1999: 40). Jos siis uusi malli eroaa muilta osin aikaisemmin rekisteröidystä mallista, mutta mallin joku yksittäinen osa on samanlainen kuin rekisteröidyssä mallissa, voi kyseessä olla mallioikeuden loukkaus.

MalliL 5 §:n mukaan myös mallin luojaan vapaus mallin kehittäessä tulee ottaa huomioon suoja-alaa arvioitaessa. Tästä syystä suoja-alan laajuus vaihtelee eri tuoteryhmissä. Esimerkiksi kenkää suunniteltaessa perusmuodoista ei voida jalkan rakenteen takia suuresti poiketa. Pienetkin muutokset voivat siis saada mallisuojaa, jos suuria muutoksia ei ole mahdollista tehdä.

Mallioikeuden laajuutta arvioidaan käytännössä lähinnä vertaamalla mallia saman tuoteryhmän tuotteisiin. Esimerkiksi kenkää voidaan siis verrata muihin kilpailijoiden markkinoimiin kenkämalleihin sekä siihen kuinka paljon jo rekisteröidyt kenkämallit eroavat toisistaan.

Mallin rekisteröinnin yhteydessä on ilmoitettava ne tuotteet, joihin mallia aiotaan soveltaa. Mallisuojan suoja-ala kattaa kuitenkin kaikki mallit mistä saa saman kokonaisvaikutelman riippumatta siitä mihin tavararyhmään mallia on sovellettu. (Oesch 2005: 139, 144-145) Suojaa saa nimenomaan malli eikä tuote. Mallioikeuden loukkaus voi siis olla kyseessä

myös silloin, jos esimerkiksi rekisteröityä kännykän mallia sovelletaan leluun tai koriste-esineeseen.

3.2.1. Mallin yksilöllisyysvaatimus

Yksi mallisuojaan suoja-alaan merkittävästi vaikuttavista tekijöistä on yksilöllisyysvaatimus. Mallioikeuslain 2 §:n mukaan mallioikeus myönnetään vain, jos malli on yksilöllinen. Mallin pitää siis olla itsenäisen luomistyön tulos ja sen tulee erota kokonaisvaikutelmaltaan muista malleista.

Yksilöllisyysvaatimuksella pyritään estämään mallien jäljittely, mutta sen ei ole tarkoitus estää suunnittelijoita saamasta inspiraatiota muista malleista ja hyödyntämästä sitä suunnittelussaan. Luomistyötä ei tapahdu tyhjiössä, vaan suunnittelijat saavat vaikutteita olemassa olevista malleista ja soveltavat sitä itse suunnittelemisessaan malleissa. Luomistyö ei myöskään ole mekaanista suoritustyötä, vaan uuden luomista, jota voi verrata esimerkiksi taidemaalaukseen. Jos kahdelle taidemaalariin annetaan tehtäväksi maalata maisemataulu Pariisin Eiffel-tornista, niin vaikka maalauksen kohde on sama, pystytään taulut erottamaan toisistaan, ja niistä näkyy myös taiteilijoiden persoonallinen tyyli sekä kädenjälki. Samaa esimerkkiä voi soveltaa kaikkeen muuhunkin luovaan suunnittelutyöhön. Itsenäisyysvaatimus perustuu juuri tämän tyyppiseen ajatteluun luomistyöstä.

Luomistyön itsenäisyyttä on vaikea arvioida objektiivisesti ja arvioinnin perusteet tyhjentävästi määrittelevää lakia on mahdotonta laatia. Yksilöllisyysvaatimuksen arvioinnin helpottamiseksi vuonna 2002 mallioikeuslakiin lisättiin mallioikeusdirektiivin myötä asiaan perehtyneen käyttäjän mallista saaman kokonaisvaikutelman käsite. Käsite on eräänlainen oikeudellinen työkalu, eikä ”asiaan perehtynyttä käyttäjää” ole laissa tai sen esitöissä tarkemmin määritelty. ”Asiaan perehtynyt käyttäjä” on samanlainen fiktiivinen henkilö, kuin patenttioikeudessa käytetty ”alan ammattimies”. Mallioikeudessa asiaan perehtyneellä käyttäjällä oletetaan olevan tietoa ja ymmärrystä käsillä olevan tuotteen malleista, ja niiden vaihtelumahdollisuuksista. Häneltä ei kuitenkaan edellytetä yhtä laajaa tietämystä asiasta kuin alan suunnittelijalta. (Haarmann 2006: 219) Yksilöllisyyttä arvioidessaan oikeusistuimien siis arvioi, millaisen kokonaisvaikutelman asiaan perehtynyt käyttäjä mallista voisi saada, ja vertaa sitä samanlaisiin arvioihin muista malleista. Tuomioistuimien joutuu siis käytännössä asettumaan asiaan perehtyneen käyttäjän asemaan. Kokonaisvaikutelmaan keskittyvät

mallin yksilöllisyyden arviointi laajensi mallisuojaaja merkittävästi. Mallista ei voi enää saada yksilöllistä muuttelemalla vain kokonaisvaikutelman kannalta epäolennaisia yksityiskohtia.

Yksilöllisyyden arvioinnissa on myös otettava huomioon mallin luojan vapaus mallin kehittämisessä. Niissä tuoteryhmissä, jossa mallin luojan vapaus on esimerkiksi tuotteen käyttötarkoituksen takia rajoittunut, voidaan yksilöllisiksi katsoa myös sellaisia malleja, joiden erot ovat muihin saman tuoteryhmän malleihin nähden kohtalaisen pieniä. Myös taloudelliset, tuotteen kuljetuksiin tai esimerkiksi kuluttajien vaatimuksiin perustuvat seikat voivat rajoittaa mallin luojan vapautta. Näissä tilanteissa mallin luojalla olisi periaatteessa liikkumavaraa mallin suunnittelussa, mutta tosiasiallisesti liikkumavara on kapeampi. (Oesch 2005: 107-108)

Monilla muotoilun aloilla juuri tämä tosiasiallisen liikkumavaran kaventuminen on johtanut siihen, että saman tuoteryhmän mallit muistuttavat suuresti toisiaan, vaikka mitään periaatteellista estettä ei merkittävälle erilaisuudelle olisikaan. Käyttöominaisuuden vaatimuksiin perustuvan liikkumavaran arviointi on huomattavasti helpompaa kuin tosiasiallisen liikkumavaran arviointi. Esimerkiksi ruuvien mallin tulee olla tietyn muotoinen, ja siinä tulee olla kierteet tietyssä kulmassa, jotta malli soveltuisi käyttötarkoitukseensa. Tosiasiallista liikkumavaraa arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon huomattavasti useampia muuttujia, kuten esimerkiksi kuluttajien mieltymykset, kuljetustavan asettamat vaatimukset ja taloudelliset seikat. Nämä muuttujat voivat vaihdella ajan ja paikan mukaan, ja varsinkin kuluttajien vaatimusten ja mieltymysten arviointi on subjektiivisesta luonteestaan johtuen vaikeaa. Tällaisista epävarmuustekijöistä johtuen muihin kuin mallin käyttötarkoituksesta johtuvaan suunnittelijan vapauden kaventumiseen tulee suhtautua melko varovaisesti. (Oesch 2005: 108)

Mallin yksilöllisyyden arviointia hankaloittaa myös se, että mallia suojataan yhtäläisesti riippumatta siitä, mihin tuoteryhmään sitä sovelletaan. Esimerkiksi auton mallia voidaan soveltaa sekä oikeaan autoon että leikkikaluun. Mallioikeuslain esitöissä todetaan, että mallista saatavaa kokonaisvaikutelmaa on arvioitava eri tavalla eri tuoteryhmissä. Esimerkiksi autoja ei siis voi arvioida samoilla kriteereillä kuin leikkikaluja. Kun verrataan keskenään kahta samaan tuoteryhmään kuuluvaa mallia, ongelmaa ei tältä osin ole. Vaikeammaksi tilanne muuttuu silloin, jos vertaillaan kahta eri tuoteryhmään kuuluvaa

mallia. Jos vertaillaan esimerkiksi auton ja leluauton malleja, niin on vaikea päätellä, millaisia kriteerejä vertailussa tulisi käyttää. Myöskään asiaan perehtyneen käyttäjän käsite ei tällaisessa tilanteessa ole enää kovin käytännöllinen. Käytännössä teollisuudenalan ja mallin luonteen huomioiminen voi olla siis melko hankalaa. (Oesch 2005: 109)

3.2.2. Mallin uutuusvaatimus

Yksilöllisyyden lisäksi mallin pitää olla myös uusi. Mallia rekisteröinnin edellytyksenä on, että kokonaisvaikutelmaltaan samanlaisia malleja ei ole tullut julkiseksi ennen rekisteröintihakemuksen tekemispäivää. Mallin katsotaan tulleen julkiseksi jos se on julkaistu rekisteröintimenettelyssä taikka muutoin tai jos se on asetettu näytteille. Myös esimerkiksi mallin käyttäminen liiketoiminnassa tekee siitä julkisen. Mallin julkiseksi tulemiselta edellytetään ainoastaan, että se on voinut olettaa tulleen Euroopan unionissa samalla alalla toimivien tietoon. Tästä syystä mallia ei katsota julkiseksi, jos se on salassapitoa edellyttäen saatettu kolmannen henkilön tietoon. Julkisuus tarkoittaa sitä, että kaikilla alan toimijoilla on ollut mahdollisuus halutessaan tutustua malliin. Mallioikeuslakiin on kuitenkin lisätty merkittävänä uutuusvaatimuksen poikkeuksena grace period, eli uutuuden suoja-aika. Sen mukaan mallin luoja saa vuoden ajan käyttää ja testata malliaan ilman, että rekisteröinnin edellytyksenä oleva uutuus menetetään. (Haarmann 2006: 217)

Uutuusvaatimus estää rekisteröityjen mallien jäljittelyn lisäksi myös sellaisten mallien rekisteröinnin, jotka ovat muuten olleet käytössä jo ennen rekisteröintiä. Jo yleisessä käytössä olleisiin malleihin ei voi siis saada yksinoikeutta mallioikeuden avulla. Lisäksi uutuuden arvioinnissa huomioidaan myös sellaiset malli-, patenti- tai tavaramerkkihakemukset, joiden rekisteröinti oli vireillä, mutta jotka eivät olleet vielä tulleet julkisiksi. (Levin 1999: 103-104)

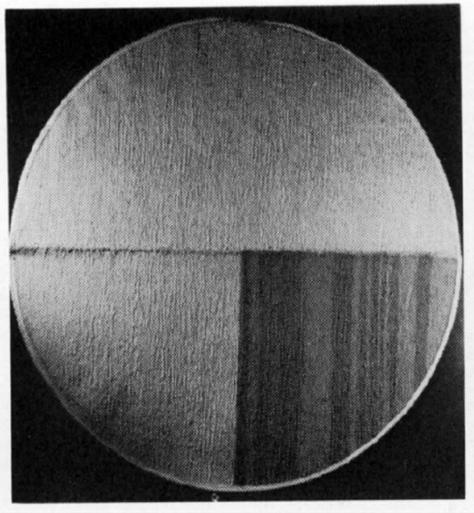
MalliL 2 §:n mukaan myös moniosaisen tuotteen osa on mahdollista suojata mallioikeudella. Osan mallin on täytettävä yksilöllisyyden ja uutuuden vaatimukset, sekä lisäksi osan mallia pidetään yksilöllisenä vain, jos se pysyy näkyvässä tuotteen tavanomaisen käytön aikana. Tavanomaisella käytöllä ei tarkoiteta kunnossapito-, korjaus- tai huoltotöitä. Täten esimerkiksi auton moottorin sisällä olevaa osaa ei voida pitää

rekisteröinnin edellyttämänä yksilöllisenä mallina. Ainoastaan tuotteen tavanomaisessa käytössä näkyviä osia ja piirteitä pidetään mallioikeuden kannalta merkittävinä.

3.2.3. Mallin tavanomaisuus ja yksinkertaisuus

Patentti- ja rekisterihallituksen rekisteröintikäytännön mukaan mallia ei rekisteröidä, jos se on liian tavanomainen tai yksinkertainen. Käytäntö on perustunut siihen, että mallioikeuslain esitöiden mukaan mallin tulee olla syntynyt luovan henkisen työn tuloksena.

Liian yksinkertaisina on pidetty malleja, jotka perustuvat lähes yksinomaan johonkin tiettyyn geometriseen perusmuotoon, kuten esimerkiksi ympyrää, neliöön, kuutioon, palloon, pyramidiin tai kartioon. PRH on katsonut myös pelkät ruutu- tai raitakuviot liian yksinkertaisiksi. Hyvänä esimerkkinä mallin yksinkertaisuudesta KKO:n päätös vuodelta 1982, jossa arvioitiin pöytäliinan mallin rekisteröintikelpoisuutta. Kyseinen pyöreä pöytäliina oli jaettu halkaisijalla ja yhdellä säteellä kolmeen, eri sävyiseen sektoriin. KKO totesi, että vaikka vastaavia malleja ei markkinoilla ollut, niin ympyrän jakaminen sektoreihin oli ennestään tunnettua, eikä myöskään edellyttänyt luovaa työpanosta. Mallin rekisteröinti kumottiin. (KKO:1982-II-38)

Kuvio 3: Pöytäliinan malli, rekisteröintinumero 1590

Liian tavanomaisiksi PRH on katsonut sellaiset mallit, jotka yleisen elämäkokemuksen pohjalta voidaan katsoa muotoilultaan tuotteelle tunnusomaiseksi. Esimerkiksi kuusikulmainen, yksivärinen lyijykynän malli tai puisen, nelijalkaisen, suorakaiteen muotoisen pöydän malli voitaisiin katsoa liian tavanomaiseksi. Jos kyseiset mallit esimerkiksi värityksen tai koristelun kautta eroaisivat tavanomaisesta, rekisteröiminen olisi mahdollista. (Oesch 2005: 112)

3.2.4. Rekisteröinnin esteet

Vaikka malli täyttäisi yksilöllisyyden ja itsenäisyyden vaatimukset, sitä ei voi rekisteröidä, jos on olemassa MalliL 4§:n mukainen rekisteröinnin este (Haarmann 2006: 120). Rekisteröinnin esteet voidaan jakaa ehdottomiin esteisiin ja erityisiin esteisiin. Ehdotonta estettä ei voi korjata, ja se estää mallin rekisteröinnin vääjäämättä. Erityinen este on kuitenkin mahdollista poistaa toimittamalla rekisteröintiviranomaiselle lupa siltä oikeudenhaltijalta tai viranomaiselta, jonka oikeutta kyseinen este loukkaa. Mallin rekisteröinti voidaan myös jälkikäteen purkaa ehdottomasta tai erityisestä esteestä johtuen.

Ehdottomasti esteellisiä ovat ne mallit, jotka ovat yleisen järjestyksen tai hyvän tavan vastaisia. Hyvän tavan vastaisuus on hyvin arvosidonnainen käsite, jonka merkitys voi vaihdella ajan, paikan tai arvioijan arvomaailman mukaisesti. Mahdollisesti hyvän tavan vastaiseksi voitaisiin katsoa esimerkiksi esine tai juliste, jossa on poliittisesti, moraalisesti, eettisesti tai uskonnollisesti loukkaavia kuvia tai tekstiä. Mahdollisesti hyvän tavan vastaisena voitaisiin pitää myös kidutusvälineen mallia. Käytännössä säännöstä sovelletaan hyvin harvoin ja siihen liittyvää oikeuskäytäntöä ei ole olemassa. (Oesch 2005: 120-122)

Ehdoton esteellisyys tulee kyseeseen myös tilanteessa, jossa kaksi muotoilijaa hakee samanlaisen mallin rekisteröintiä. Tällöin etusija on ensimmäisellä hakijalla, ja jälkimmäisen hakijan malli ei täytä uutuusvaatimusta ja on siten ehdottomasti esteellinen. Malli ei täytä uutuusvaatimusta myöskään silloin, jos samanlaista mallia koskeva rekisteröintihakemus on tehty, mutta malli ei ole vielä julkinen, vaan se tulee julkiseksi myöhemmin hakemuksen käsittelyn yhteydessä. (Oesch 2005: 122)

Erityinen este on MalliL 4§:n mukaan kyseessä silloin, jos malliin on ilman asianosaisen lupaa otettu mukaan jokin seuraavista:

1. Valtion, kunnan tai kansainvälisen, valtioiden keskeisen järjestön vaakuna, lippu tai muu tunnuskuva, nimitys tai nimen lyhennys, taikka kuvio, nimitys tai nimen lyhennys, jos se on sekoitettavissa tällaiseen tunnuskuvaan, merkkiin, nimitykseen tai nimen lyhennykseen.
2. Virallinen tarkastus- tai takuumerkki.
3. Jotain sellaista, joka voi aiheuttaa käsityksen, että kysymys on toisen toiminimestä, vakiinnutetusta tunnusmerkistä, tavaramerkistä taikka toisen sukunimestä, taiteilijanimestä taikka muotokuvasta, jollei nimi tai muotokuva ilmeisesti tarkoita jotakin kauan sitten kuollutta henkilöä.
4. Jotain sellaista, joka voi aiheuttaa käsityksen, että kysymys on toisen tekijänoikeudella suojatun teoksen nimestä tai sellaista, joka loukkaa toisen tekijänoikeutta.
5. Jotain sellaista, joka eroaa vain epäolennaisesti Suomessa toiselle rekisteröidystä mallista tai hyödyllisyysmallista.

Ehdottomista esteistä poiketen erityiset esteet eivät johda rekisteröintihakemuksen vääjäämättömään hylkäämiseen. Erityinen este voidaan poistaa hakemalla asianosaiselta tarvittava lupa ja toimittamalla se rekisteriviranomaiselle. Jos luvan hankkiminen osoittautuu turhan hankalaksi, kalliiksi tai mahdottomaksi, voidaan erityisen esteen muodostama osa poistaa mallista, edellyttäen että mallista saatava kokonaisvaikutelma ei olennaisesti muutu. Useimmiten yksittäisen merkin poistaminen mallista ei vielä muuta kokonaisvaikutelmaa. Kuitenkin, jos kyseessä on esimerkiksi kangas, jossa esteen muodostava kuvio toistuu useita kertoja, on luvan hakeminen tällöin ainoa vaihtoehto. Jos mallissa on esimerkiksi Suomen lipun kuva osoituksena mallin kotimaisuudesta, on tähän haettava lupa sisäasiainministeriöstä. Sama koskee myös sellaisten kuvioiden käyttämistä, jotka ovat sekoitettavissa suomen lippuun. (Oesch 2005: 122-123)

Viides kohta estää menettelyn, jossa hakija liittää aikaisemmin rekisteröidyn mallin tai hyödyllisyysmallin osaksi omaa malliaan, ja hakee sille rekisteröintiä. Jos esimerkiksi pullon suunnittelija liittää pullonsa osaksi korkin, joka on aiemmin rekisteröity

hyödyllisyysmalliksi, hän tarvitsee hyödyllisyysmallin rekisteröijän luvan oman pullomallinsa rekisteröintiä varten.

3.2.5. Mallisuoja rajoitukset

Pääsäännön mukaisesti kukaan ei ilman mallin laatijan lupaa saa käyttää rekisteröityä mallia hyväkseen. Mallioikeuslain 5b.1 §:ssä on kuitenkin lueteltu neljä poikkeusta mallioikeuden ulkopuolelle jäävistä tilanteista.

Mallioikeus ei estä mallin yksityistä käyttöä, jolla ei ole kaupallista tarkoitusta. Kuka tahansa saa siis valmistaa mallista yksityiskäyttöön kopioita, edellyttäen että tällä ei tavoitella taloudellista hyötyä. Säännös antaa esimerkiksi opiskelijalle mahdollisuuden valmistaa rekisteröidystä mallista kopion lopputyönä.

Toisen poikkeuksen mukaan mallioikeus ei käsitä mallin käyttöä kokeellisiin tarkoituksiin. Lain esitöissä on esimerkkinä mainittu tilanne, jossa viranomaisen kuluttajan suojaamiseksi tutkii mallia kokeellisesti. Itse laista ei kuitenkaan täsmällisesti ilmene, että mikä tarkalleen ottaen voidaan lukea kokeelliseksi tarkoitukseksi. On myös hyvä huomioida se, että kokeellisissa tarkoituksissa tapahtuvalla mallin käytöllä voi olla myös kaupallinen tarkoitus. Säännöksen voidaan kuitenkin pääosin katsoa tarkoittavan mallin testaamista kuluttajansuojan tai muun yleisen edun nimissä.

Mallioikeuden ulkopuolelle on rajattu myös sellaiset toimet, joiden tarkoituksena on toisintaa malli lainausten ottamiseksi tai opetustarkoituksiin. Tällaiset toimet eivät kuitenkaan saa olla hyvän kauppatavan vastaisia ja ne eivät saa aiheuttaa tarpeetonta haittaa mallin tavanomaiselle käytölle. Lisäksi kyseisten toimien yhteydessä mallin lähde on mainittava. Laissa siis annetaan mallin luojalle oikeus tulla mainituksi, kun mallia lainataan tai käytetään opetustarkoituksiin. Tältä osin mallioikeuslain säännökset ovat hyvin paljon tekijänoikeuslain sitaattisäännösten kaltaisia. (Oesch 2005: 132)

Viimeinen, hieman erikoisemman poikkeuksen mukaisesti mallioikeus ei myöskään käsitä tilapäisesti maahan tulleissa rekisteröidyissä aluksissa ja ilma-aluksissa olevia varusteita,

tällaisten alusten korjausta varten maahan tuotuja varaosia ja tarvikkeita eikä näiden alusten korjaamista.

4. MALLISUOJA JA SUOJAN LAAJUUDEN MÄÄRITTELY OIKEUSKÄYTÄNNÖSSÄ

Mallioikeuden loukkaukset pyritään yleensä ratkaisemaan neuvottelemalla. Neuvotteluratkaisulla on mahdollista välttää kalliit oikeudenkäynti ja säästyä sen tuomalta negatiiviselta julkisuudelta. (Oesch 2005: 184) Oikeudenkäynnit voivat myös vaikeuttaa liiketoimintaa ja haitata yhteistyötä muiden saman toimialan yritysten kanssa. Vapaaehtoiset sovittelumuodot eivät kuitenkaan aina johda tyydyttävään lopputulokseen. Jälkikäteisen oikeussuojan tarve korostuu etenkin kopioinnin ja jäljittelyn yhteydessä. (Puustinen 2000: 34)

Jälkikäteiset oikeusturvatiet vaihtelevat sen mukaan, millaisesta tapauksesta on kyse. PRH:n päätökseen hyväksyä tai hylätä mallioikeushakemus voi hakea muutosta PRH:n valituslautakunnalta, jonka päätöksestä puolestaan valitetaan Korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Rekisteröityä mallia koskevissa kanteissa, jotka koskevat esimerkiksi rekisteröinnin kumoamista tai mallioikeuden loukkausta, on ensisijaisena oikeuspaikkana Helsingin käräjäoikeus. Käräjäoikeuden päätöksestä voi valittaa Helsingin hovioikeuteen ja sieltä eteenpäin Korkeimpaan oikeuteen. (Puustinen 2001: 26, 27)

Tapauksia, jotka liittyvät mallin jäljittelyyn, voidaan käsitellä myös markkinatuomioistuimissa. Markkinatuomioistuimilla ei kuitenkaan ole toimivaltaa mallioikeusasioissa, joten tapaukset käsitellään sopimattomana menettelynä elinkeinotoiminnassa. Sama tapaus saattaa siis olla käsiteltävänä sekä yleisessä tuomioistuimessa mallioikeusasiana että markkinatuomioistuimessa sopimattomana menettelynä elinkeinotoiminnassa. (Puustinen 2001: 27)

Mallisuoja koskevaa suomalaista oikeuskäytäntöä on olemassa melko vähän. FINLEX-tietokannasta löytyy vain kahdeksan mallioikeuteen ja mallisuojan laajuuteen suoranaisesti liittyvää KKO:n ennakkopäätöstä. Näistä päätöksistä vain yksi on annettu mallioikeus uudistuksen jälkeen. Ennakkopäätösten vähydestä johtuen tarkastelen tutkimuksessani viittä KKO:n ennakkopäätöksiä käänteisessä kronologisessa järjestyksessä

uusimmasta vanhimpaan. Selkeyden vuoksi käsittelen myös tapausten etenemistä ja taustoja alemmissa oikeusasteissa.

Ennakkopäätökset auttavat hahmottamaan millaista pohdintaa mallisuojan suoja-alan arviointiin käytännössä tarvitaan. KKO:n ennakkopäätökset ovat itsessään myös oikeuslähteitä, joten ne määrittelevät viimekädessä sen kuinka laaja mallisuojan suoja-ala käytännössä on.

Erityisen laajasti käsittelen uusinta ICEY-liukuesteen tapausta (KKO:2007:103), koska se on ennakkotapauksista uusin, ja se antaa myös parhaan kuvan mallisuojan laajuuden arvioinnista.

4.1. Oikeustapaus: ICEY-liukueste

Mallin kokonaisvaikutelma oli ratkaisevana tekijänä oikeustapauksessa, jossa riideltiin kahden kenkään kiinnitettävän liukuesteen kokonaisvaikutelmien eroavuudesta. Devisys Oy väitti Nahkakunta-nimisen osuuskunnan maahantuoman ICEY-liukuesteen loukkaavan rekisteröityä mallioikeuttaan. Devisys Oy:n mukaan ICEY-liukueste ei eronnut olennaisesti rekisteröidystä mallista ja havaittavissa olevat erot eivät olleet merkittäviä, eikä mallista näin ollen saanut yksilöllistä kuvaa. Rekisteröidyn mallin suoja-alaa arvioitaessa oli huomioitava ennen rekisteröintiä tunnetuksi tulleet mallit ja suoritettava kokonaisarviointi.

Nahkakunta vaati kanteen hylkäämistä sillä perusteella, että mallit erosivat useilta yksityiskohdilta toisistaan. Tämän vuoksi asiaan perehtynyt käyttäjä sai niistä erilaisen kokonaisvaikutelman.

Nahkakunta luetteli vastauksessaan useita mallien eroavuuksia:

- kannemallissa oli sivuilla valetut poimut - ICEY oli pinnaltaan sileä
- kannemallissa kantapään taakse menevä lenkki oli vaakatasossa - ICEY:ssä se suuntautui selkeästi yläviistoon
- kannemallissa oli sivuilla kolmiomallinen heijastimen paikka - ICEY:ssä ei
- kannemalli oli tehty synteettisestä tr-kumista - ICEY oli luonnonkuminen
- kannemallin pohjassa oli viisi kiinteää piikkiä - ICEY:ssä neljä irrotettavaa piikkiä, jotka muodostivat erilaisen kuvion kuin kannemallin piikit

- kannemallissa nilkan yli menevä remmi kiinnittyi toisella puolella runkoon valettuun lenkkiin - ICEY:ssä nilkkaremmi oli niitattu molemmilta puolin runkoon
- kannemallin nilkkaremmissä ei ollut tikattua heijastinommelta - ICEY:ssä oli.

Kuvio 4: Liukuesteet – Vasemmalla alkuperäinen rekisteröity malli, oikealla ICEY-liukueste (KKO:2007:103)

Tapaus eteni Korkeimpaan oikeuteen asti, joka lopulta tuomiossaan totesi Nahkakunnan maahantuoman ICEY-liukuesteen loukkaavan Devisys Oy:n rekisteröityä mallioikeutta. Tutkimusongelman kannalta on kuitenkin tärkeää käsitellä KKO:n päätöksen lisäksi tapauksen tuomioita myös alemmissa oikeusasteissa.

4.1.1. Helsingin käräjäoikeuden tuomio

Käräjäoikeus pohti päätöksessään lähinnä sitä, mitkä mallin ominaisuuksista voidaan katsoa teknisiksi ratkaisuksiksi muotoilullisen ratkaisun sijaan. Tekniset suunnitteluratkaisut eivät kuulu mallisuojan piiriin, vaan ne saattavat olla suojattavissa patentilla. Käräjäoikeus katsoi, että samanlaisten teknisten ratkaisujen käyttöä malleissa ei kuulu täten pitää mallioikeuden loukkauksena. Käräjäoikeus totesi, että edellä mainittuja teknisiä ratkaisuja ovat muun muassa piikkien sijoittaminen kantapään alle sekä liukuesteen kiinnittäminen kenkään kantapään alle jalkapöydän yli kulkevalla remmillä. Näihin ratkaisuihin ei mallioikeus voisi niiden teknisestä luonteesta johtuen tuottaa yksioikeutta.

Käräjäoikeus ei kuitenkaan ole pitänyt koko liukuestettä pelkästään teknisenä ratkaisuna. Teknisten ominaisuuksien arvioinnilla on pyritty lähinnä määrittämään siitä, kuinka vapaasti ICEY-liukuesteen suunnittelija olisi voinut muokata tuotteen ulkomuotoa ilman että sen käytettävyys heikkenee. Tapauksessa on siis olennaista myös se, millaisilla vaihtoehtoisilla toteuttamistavoilla mallin voisi suunnitella. Jos mallia ei voida merkittävästi muokata, jotta se soveltuisi käyttötarkoitukseensa, on myös mallioikeuden suoja-ala kapeampi.

Devisys Oy:n mukaan mallin keskeisiä piirteitä ovat kantaosan muoto ja siihen liittyvä kiinnityslenkin yhtenevä muoto. Näin ollen olennaista oli se, antoiko rekisteröity malli Devisys Oy:lle yksinoikeuden tällaisen kenkäänkiinnitystavan käyttöön. Samanlaista kiinnitystä on kuitenkin käytetty esimerkiksi sandaaleissa jo tuhansia vuosia, joten esimerkiksi kenkien valmistuksessa ei kellekään voisi antaa yksinoikeutta tällaisen kiinnitystavan käyttöön. Käräjäoikeus piti olennaisena kuitenkin arvioida, olisiko asia näin myös liukuesteiden kiinnityksen osalta. Käräjäoikeuden mielestä jutun todistajina kuullut asiantuntijat olivat osoittaneet, että liukueste oli mahdollista kiinnittää kenkään monella tavalla. Tästä syystä käräjäoikeus katsoi, että tuotteen käyttötarkoitus ei tässä tapauksessa rajoittanut mallin luojaan vapautta muotoilla liukueste myös jollain muulla tavalla.

Käräjäoikeus päätti kuitenkin, että kiinnitystapa oli ensisijaisesti tekninen ratkaisu, jollaisen käyttöön mallioikeus ei voi antaa yksinoikeutta. Käräjäoikeus huomioi päätöksessään myös Nahkakunnan vastauksessaan erittelemät mallien erot.

Lopuksi käräjäoikeus totesi, että mallien kuvia vertailemalla niistä sai erilaisen kokonaisvaikutelman, joten ICEY-liukueste ei loukannut Devisys Oy:n rekisteröimää mallia.

Käräjäoikeus hylkäsi Devisys Oy:n kanteen. (KKO:2007:103)

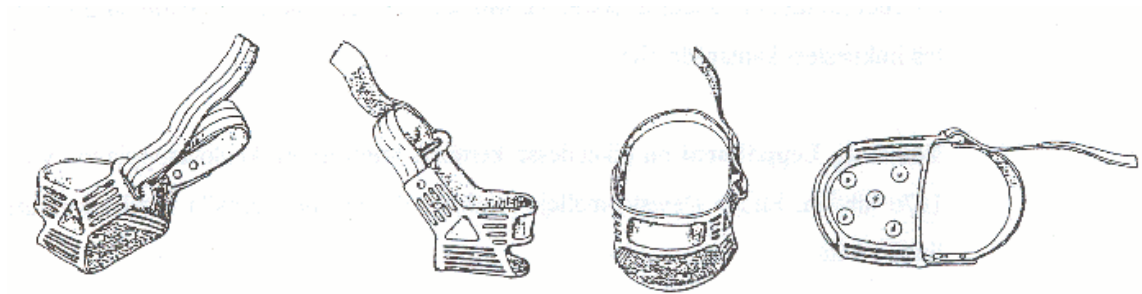
4.1.2. Helsingin hovioikeuden tuomio

Devisys Oy valitti käräjäoikeuden päätöksestä hovioikeuteen, koska heidän mielestään käräjäoikeus oli arvioinut mallioikeuden suojapiiriä liian suppeasti. Myöskään

epäolennaisille ja pienille eroille ei tulisi antaa suurta painoarvoa, vaan päätöksessä pitäisi keskittyä kokonaisulkonäkövaikutelmien vertailemiseen. Devisys Oy ei myöskään ollut tyytyväinen liukuesteiden mallien kiinnitystavan vertailuun sandaaleissa käytetyn kiinnitystavan kanssa.

Hovioikeus perusteli ratkaisuaan lähinnä viittaamalla MalliL 2 §:n mallin yksilöllisyysvaatimukseen, jonka mukaan malleja on pidettävä samanlaisina, jos niiden piirteet eroavat toisistaan vaan epäolennaisilta yksityiskohdilta. Päätöstä perusteltiin myös MalliL 5 §:llä, joka korostaa malleista saatavien kokonaisvaikutelman merkitystä mallisuojan laajuuden arvioinnissa.

Asian ratkaisu tuli hovioikeuden mukaan perustumaan Devisys Oy:n rekisteröimän mallin mallirekisterikortista saatavan kokonaisvaikutelman vertailemiseen ICEY-liukuesteen kokonaisvaikutelmaan. Tällöin voidaan keskittyä vain mallien ulkomuodossa ilmenevien erojen merkityksen arviointiin, eikä siihen mikä muotoiluratkaisuista oli luonteeltaan tekninen ja mikä ei.

Kuvio 5: Devisys Oy:n rekisteröimän mallin nro 13154 kuva mallirekisterikortissa

Hovioikeus toteaa myös, että mallien eroavuuksien oleellisuuteen vaikuttaa keskeisesti myös mallin luoja vapaus mallin kehittelyyn. Tässä tapauksessa esimerkiksi liukuesteen käyttötarkoitus ja jalan anatomia voisivat rajoittaa mallin luoja vapautta. Tällöin myös pienet muutokset voitaisiin katsoa oleellisiksi.

Suoja-alaa arvioitaessa hovioikeus otti huomioon myös ennen Devisys Oy:n liukuestemallin rekisteröimistä tunnetuksi tulleiden liukuestemallien muodon sekä ennen rekisteröintiä tunnetuksi tulleen tekniikan tason. Ennen Devisys Oy:n mallin rekisteröintiä on ollut tunnettua sijoittaa liukueste kantapäähän alle ja kiinnittää se kenkään nilkan yli kulkevalla remmillä. Aikaisemmat liukuestemallit ovat kuitenkin eronneet ulkomuodoltaan selvästi Devisys Oy:n liukuestemallista. Hovioikeus katsoi tämän osoittavan, että käyttötarkoitus ei tässä tapauksessa rajoittanut suunnittelijan vapautta.

Hovioikeuden käsitys näyttäisi tältä osin eroavan käräjäoikeuden ratkaisusta, koska käräjäoikeuden mielestä mallioikeus ei voi antaa yksinoikeutta liukuesteen sandaalimaiseen kiinnitystapaan sen teknisestä luonteesta johtuen. Hovioikeus puolestaan ei pitänyt Devisys Oy:n käyttämää kiinnitystapaa pelkästään mallioikeuden suoja-alan ulkopuolisena teknisenä ratkaisuna, koska pelkästään liukuesteen teknisen käyttötarkoituksen ei voitu katsoa tässä tapauksessa rajoittavan mallin luojan vapautta mallin kehittämisessä. Valittu kiinnitystapa oli hovioikeuden mielestä vain yksi mahdollinen kiinnitysratkaisu muiden joukossa.

Arvioidessaan malleista saatavien kokonaiskuvien samankaltaisuutta hovioikeus ei keskity pelkästään listaamaan mallien eroja, vaan huomioi myös niissä esiintyviä samankaltaisuuksia. Liukuesteiden todettiin esimerkiksi asettuvan kantapäähän ja kengän kannan ympärille samalla tavalla, sekä olevan valmistettu yhdestä kappaleesta siten, että kengän alle tuli yhtenäinen nastoitettu pohjakappale. Hovioikeus huomioi päätöksessään myös ne eroavuudet, mitkä käräjäoikeuskin oli todennut. Hovioikeuden mukaan mallien merkittävin ero se, että Devisys Oy:n mallissa kantapääntakainen remmi oli vaakatasossa kun taas Nahkakunnan mallissa se osoitti selvästi yläviistoon. Hovioikeus totesi kuitenkin, että nämä erot eivät ole kokonaisvaikutelman arvioinnin kannalta oleellisia. Kokonaisvaikutelmat eivät siis hovioikeuden mielestä eronneet toisistaan tarpeeksi, jotta Nahkakunnan liukuestemallia olisi voitu pitää itsenäisyysvaatimuksen täyttävänä mallina.

Helsingin hovioikeus kumosi käräjäoikeuden tuomion ja vahvisti Nahkakunnan maahantuomien ICEY-liukuesteiden loukkaavan Devisys Oy:n rekisteröityä mallioikeutta. Nahkakuntaa kiellettiin jatkamasta loukkausta. (KKO:2007:103)

4.1.3. Korkeimman oikeuden tuomio

Nahkakunta valitti hovioikeuden päätöksestä Korkeimpaan oikeuteen. Mallioikeusdirektiivin kansallisen implementoinnin jälkeen mallisuojan laajuudesta ei ollut olemassa KKO:n ennakkotapausta, joten Nahkakunnalle myönnettiin valituslupa.

KKO:n tuomio on samansuuntainen hovioikeuden tuomion kanssa. Käräjäoikeuden päätöksestä poiketen, KKO ei arvioi lainkaan mallien eroavuuksien teknistä luonnetta ja sitä, mitkä ratkaisut olivat ylipäänsä suojattavissa mallioikeudella. Ratkaisussa malli nähdään kokonaisuutena ja siitä asiaan perehtyneelle käyttäjälle muodostuvaa kokonaiskuvaa pidetään merkittävimpana työkaluna mallisuojan laajuuden arvioinnissa.

Selvyyden vuoksi KKO viittaa myös Mallioikeuslain 1 §:n, jossa täsmennetään mallin käsitettä. Pykälän mukaan mallilla tarkoitetaan tuotteen ulkomuotoa, joka ilmenee tuotteen piirteistä, kuten linjoista, ääriviivoista, väreistä, muodosta, pintarakenteesta tai materiaalista. Mallin todetaan myös olevan luovan työn tulos.

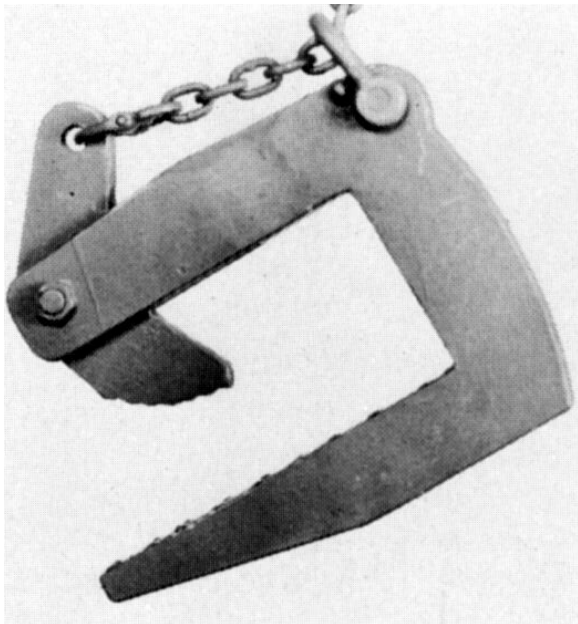
KKO huomioi alempien oikeusasteiden tavoin, että mallin luojan vapaus mallin kehittämissä tulee ottaa huomioon. Eri esinelajeissa mallisuojan laajuus vaihtelee. Esimerkiksi naulan tai ruokailuvälineiden käyttötarkoituksen todetaan rajoittavan mallin luojan vapautta mallin kehittämissä. KKO toteaa kuitenkin kokonaisvaikutelman olevan näissäkin tapauksissa ratkaiseva seikka. Ratkaisussa keskitytäänkin pääosin mallien kokonaisvaikutelmien silmämääräiseen arviointiin.

KKO totesi, että liukuesteitä suunniteltaessa tärkeimpiä seikkoja ovat käytettävyys ja kiinnityksen helppous. Liukuesteiden tulee mukaila kenkien muotoja, joten muotoilullinen vapaus näissä tuotteissa on kohtalaisen rajoitettua. Näin ollen pienetkin muutokset voisivat olla riittäviä erilaisen kokonaisvaikutelman luomiseen. KKO tuli siis mallin luojan vapauden arvioinnissa eri lopputulokseen kuin hovioikeus. ICEY-mallin merkittävin ero rekisteröityyn malliin, kantapään takaa kulkevan lenkin vino kulma, ei ollut KKO:n mielestä merkittävä. Muitakaan mallien pieniä eroavuuksia ei katsottu tuotekehityksen kannalta merkittäviksi. Näistä syistä KKO ei pitänyt ICEY-liukuestettä itsenäisen työn tuloksena.

KKO päätti, että ICEY-liukueste loukkaa rekisteröidyn mallin mallioikeutta. Tapauksessa jätettiin voimaan aikaisempi hovioikeuden päätös, jossa kiellettiin vastaajaa jatkamasta mallioikeuden loukkausta. (KKO:2007:103)

4.2. Oikeustapaus: Nostotarrain

Oikeustapauksessa (KKO 1991:121) oli kyse kaivonrenkaiden nostamiseen tarkoitetun nostotarraimen mallin rekisteröinnistä. Kantajat katsoivat, että vastaajalle rekisteröity malli ei olennaisesti eronnut muista nostotarrainmalleista, mitkä olivat tulleet julkiseksi ennen kannemallin rekisteröintiä. Markkinoilla oli ollut kaivonkannen nostamisen helpottamiseen tarkoitettuja tarraimia siitä asti, kun laite 1950- ja 1960-luvuilla tullut omakotitalorakentamisessa ajankohtaiseksi. Silloiset mallit olivat pääosin ulkomaisia, ja Suomessa tarraimia valmistettiin lähinnä omaan käyttöön.

Kuvio 6: Kyseisen nostotarraimen mallin (5147) kuva PRH:n Mallinetti-tietokannasta

Kantajien mukaan vastaajalle rekisteröity nostotarraimen malli ei täyttänyt omaperäisyyden ja luovuuden vaatimuksia eikä se myöskään silmämääräisesti katsoen eronnut muista

markkinoilla olleista nostotarrainmalleista. Kantajat vetosivat myös siihen, että mallioikeutta ei voi myöntää pelkästään tekniselle ominaisuudelle tai tietylle käyttötarkoitukselle. Näillä perusteilla kantajat vaativat mallin rekisteröinnin purkamista.

Vastaajan piti kannetta täysin perusteettomana. Hänen mielestään malli täytti mallisuojan henkisen työpanoksen vaatimuksen, eroavuusvaatimuksen sekä uutuusvaatimuksen.

Tutustuttuaan todisteisiin ja kuultuaan todistajia raastuvanoikeus piti kiistattomana sitä, että jo 1960- ja 1970-luvuilla oli ollut Suomessa käytössä kaivonkannen nostotarraimia. Raastuvanoikeus katsoi kuitenkin lähtökohtaisesti merkittävimäksi asiaksi sen, että rekisteröidyn mallin antaman ulkonaisen kokonaisvaikutelman tulee erota aikaisemmin tunnetuksi tulleista malleista. Käräjäoikeus huomioi perusteluissaan myös sen, että mallisuojaan ei vaikuta se onko mallin muotoilu määräytynyt esteettisten vai käytännöllisten näkökohtien mukaan. Käräjäoikeus katsoi, että vastaajalle rekisteröityä mallia ei ollut osoitettu aikaisempien mallien kopioksi ja hylkäsi kanteen.

Helsingin hovioikeus katsoi, että rekisteröity malli perustui tekniseen oivallukseen, johon perustuvia nostotarraimia oli ollut olemassa jo 1970-luvun lopulla. Näiden nostotarrainten muotoon oli määräävästi vaikuttanut betonirenkaiden nostoon tarvittu kiinnitys- ja nostotekniikka. Hovioikeus totesi, että vastaajalle rekisteröity nostotarraimen malli ei eronnut ulkomuodoltaan olennaisesti aikaisemmista nostotarrainmalleista. Hovioikeus arvioi siis mallisuojan vaatimuksia laajemmin kuin käräjäoikeus, joka oli ainoastaan todennut, ettei vastaajalle rekisteröityä mallia ollut osoitettu aikaisempien mallien kopioksi. Hovioikeus kumosi nostotarraimen mallin rekisteröinnin.

Vastaajalle myönnettiin valituslupa korkeimpaan oikeuteen. KKO toteaa päätöksessään, että vaikka vastaajalle rekisteröity malli on toimintatavaltaan samanlainen aiempien nostotarrainmallien kanssa, se on ulkoasultaan erilainen. Ulkoasun perusteella mallit voitiin siis helposti erottaa toisistaan. KKO:n mukaan esitetystä aineistosta ilmeni, että samantapaisesta toimintatavasta huolimatta mallien ulkomuodossa saattaa olla olennaisia eroja. Näiden perustelujen pohjalta KKO totesi vastaajalle rekisteröidyn nostotarrainmallin olevan muotoilun tulos ja eroavan ennen rekisteröinnin hakemista julkisesti käytetyistä nostotarrainmalleista.

KKO kumosi hovioikeuden päätöksen ja juttu jäi raastuvanoikeuden päätöksen varaan mallin rekisteröinnin osalta. Kantajat velvoitettiin korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikulut.

4.3. Oikeustapaus: Korvakorun koukku

Oikeustapauksessa vuodelta 1990 (KKO:1990:90) Ibero Oy vaati korvakorun koukkua varten rekisteröidyn mallin mitätöintiä. Kanteessaan Ibero Oy piti korvakorun koukkua pelkkänä teknisenä kiinnitysmekanismina, eikä mallioikeudella suojattavana itsenäisenä muotoilun kohteena. Mallin rekisteröijä myönsi, että korvakorun koukun muoto ei eronnut merkittävästi olemassa olevista malleista, vaan innovaatio ja luovuus näkyivät materiaalivalinnasta ja koukun lukon teknisistä ominaisuuksista. Ibero Oy vetosi siihen, että mallin rekisteröinnillä ei mallioikeuslain mukaan voi suojata teknisiä ominaisuuksia.

Vastaaja korosti vastineessaan koukun edustavan uusia erityisiä ominaisuuksia, kuten muovin käyttämistä valmistusmateriaalina, sekä blokkimaista lukitusmekanismia. Aikaisemmista eroten koukun pystyi lisäksi valmistamaan muotissa valamalla. Vastaaja totesi myös koukun kaaren ja lukitusmekanismin edustavan uutta muotoilua, jonka suojaamiseksi mallioikeutta oli ensisijaisesti haettu. Vastaajan mukaan koru kuului korun osana koruja koskevaan tavaraluokkaan, ja oli täten itsenäinen muotoilun kohde. Vastaaja oli rekisteröinyt mallinsa useissa eri maissa, kuten Norjassa, Tanskassa ja Ruotsissa.

KKO totesi tuomiossaan, että korvakorun koukkua oli markkinoitu erillisenä, ja sitä voitiin käyttää erilaisten riipusten kanssa. Korvakorun koukku voitiin siis katsoa sellaiseksi mallioikeuslaissa mainituksi tavaraksi, jonka ulkonäön esikuva voitiin suojata mallina.

Jutun aineistossa oli lukuisia eri korvakorujen koukkuja, joista osa muistutti rekisteröityä mallia. KKO katsoi kuitenkin, että koukun muoto ei ollut itsestäänselvyys, vaan sen muotoilu oli edellyttänyt mallioikeuslaissa vaadittua itsenäistä ja luovaa panosta.

Helsingin hovioikeus oli myös aiemmin käsitellyt Ibero Oy:n väitteitä korvakorun koukun teknisestä luonteesta sen mallisuojaan piiriin kuulumattomuudesta. Hovioikeuden mukaan

mallin käsittämä tekninen oivallus ei ollut esteenä mallisuojaan myöntämiselle, koska samalla oli luotu aiemmin tunnetusta eroava malli.

4.4. Oikeustapaus: Soutuvene

Kyseinen oikeustapaus (KKO:1987:95) koski rekisteröityä lasikuituista soutuveneeseen mallia. Mallin rekisteröijät, Eino Merisalo ja PäijätVene Ky, olivat aiemmin vaatineet Kalervo Viinikalle rangaistusta muun muassa mallioikeuden loukkaamisesta. Viinikka oli myöhemmin nostanut kanteen, jossa vaadittiin kyseisen mallin rekisteröinnin kumoamista, koska se ei oleellisesti eronnut siitä mikä oli ennen mallin rekisteröintipäivää tullut tunnetuksi.

Vastineessaan Merisalo kertoi mallinsa eroavan aikaisemmista soutuveneeseen malleista jo pelkästään sen perusteella, että se erosi perusominaisuuksiltaan puisista soutuveneeseen malleista. Merisalo perusteli kantaansa myös sillä, että lasikuidusta ei ollut mahdollista tehdä tarkkaa kopiota puuveneestä. Merisalo vetosi myös aiempaan oikeustapaukseen, jossa vastaajat oli tuomittu maksamaan Merisalolle vahingonkorvausta saman rekisteröidyn mallin loukkaamisen takia.

Kuvio 7: Merisalolle rekisteröintinumerolle 5 rekisteröidyn lasikuituveneeseen kuva PRH:n Mallinetti-tietokannasta

Raastuvanoikeus oli päätöksessään todennut, ettei Merisalon rekisteröimää lasikuituveneeseen mallia ei ollut osoitettu minkään ennestään tunnetun puurakenteisen veneen kopioksi. Oikeus totesi soutuveneeseen käyttötarkoituksen pakottavan veneensuunnittelijat käyttämään tiettyjä perusmuotoja ja tästä syystä erot mallien välillä saattoivat olla verrattain pieniä. Raastuvanoikeus ei kuitenkaan katsonut tämän rajoituksen poistavan mallin suunnittelijan oikeutta mallisuojaan. Lisäksi oikeus perusteli päätöstään sillä, että mallisuoja ei ole riippuvainen suunnitellun esineen koristearvosta, eli siitä oliko mallin luonne ensisijaisesti esteettinen vai käytännöllinen. Edellä mainituin perusteluin raastuvanoikeus hylkäsi kanteen.

Helsingin hovioikeus ei nähnyt syytä raastuvanoikeuden ratkaisun muuttamiseen, mutta korkein oikeus myönsi Viinikalle valitusluvan. Päätöksen perusteluissa korkein oikeus toteaa, että mallioikeuden kohteena on soutuveneeseen malli, eli ulkomuodon esikuva, joka ilmenee mallirekisteristä löytyvästä kuvasta. Merisalon aikaisemmin tunnetuksi tulleisiin malleihin tekemät muutokset tähtäsivät lähinnä veneen käyttöominaisuuksien parantamiseen. Merisalon malliin tekemät muutokset eivät korkeimman oikeuden mukaan vaikuttaneet mallin ulkomuotoon niin, että se olisi eronnut merkittävästi aikaisemmin tunnetuiksi tulleista soutuveneeseen malleista. Näin ollen Merisalon rekisteröimä malli ei ole täyttänyt mallioikeuslain uutuusvaatimusta, ja sitä ei olisi pitänyt rekisteröidä.

Korkein oikeus kumosi hovioikeuden ja raastuvanoikeuden tuomiot, kumosi soutuveneeseen mallin rekisteröinnin ja määräsi Merisalon ja PäijätVene Ky:n yhteisvastuullisesti korvaamaan Viinikan oikeudenkäyntikulut korkeimmassa oikeudessa.

4.5. Oikeustapaus: Nimilapulla varustettu saapas

Kyseisessä oikeustapauksessa (KKO:1981-II-114) oli kyse rekisteröidyn saapasmallin rekisteröinnin kumoamisesta. B Oy oli aiemmin nostanut A Oy:tä vastaan kanteen, jossa väitettiin A Oy:n maahantuoman ja kauppaaman saapasmallin loukkaavan B:lle rekisteröityä saapasmallia. B oli lisäksi lähettänyt kirjeitä vähittäiskaupoille, jotka markkinoivat A:n maahantuomia saappaita, ja saanut kaupat lopettamaan A:n saappaiden myymisen. Tästä menettelystä oli aiheutunut A:lle taloudellista vahinkoa.

A vaati haasteessaan B:lle rekisteröidyn saapasmallin rekisteröinnin kumoamista, koska A:n mukaan kyseinen malli ei edustanut uutta muotoilua, eikä näin ollen täyttänyt rekisteröintiedellytyksiä. A vaati myös B:ltä vahingonkorvausta siitä taloudellisesta vahingosta jonka B oli virheellisesti rekisteröidyn mallinsa vedoten A:lle aiheuttanut.

A esitti raastuvanoikeudelle väitteidensä tueksi joukon saappaita, jotka olivat tulleet markkinoille ennen B:n saapasmallin rekisteröintiä. Arvioidessaan B:lle rekisteröidyn mallin yksilöllisyyttä raastuvanoikeus katsoi, että saappaan käyttötarkoitus rajoitti mallin luojaan vapautta siinä määrin, että pieniäkin eroja aikaisempiin malleihin nähden voitaisiin pitää oleellisina. Raastuvanoikeus katsoi, että B:lle rekisteröity malli erosi muista saapasmalleista erityisesti nimilapun, heijastusnauhan ja koristenauhan sijoittelun osalta. Raastuvanoikeus päätti, että nämä erot olivat mallin kokonaisvaikutelman kannalta riittäviä. Raastuvanoikeus hylkäsi kanteen ja velvoitti A:n korvaamaan B:n oikeudenkäyntikulut.

Helsingin hovioikeus katsoi, että B:n rekisteröimä malli oli itsenäisen luomistyön tulos, joka täytti siten myös uutuusvaatimuksen. Hovioikeus vahvisti raastuvanoikeuden päätöksen. A:lle myönnettiin myös valituslupa Korkeimpaan oikeuteen, joka tutki jutun, mutta ei nähnyt tarvetta muuttaa hovioikeuden tuomiota.

4.6. Oikeustapausten vaikutus suoja-alan määrittelyyn

Mallisuoja-alaan suoja-alan määrittelyyn kannalta edeltävistä oikeustapauksista merkittävin on juuri KKO:n päätös ICEY-liukuesteen tapauksessa. Korkeimman oikeuden ennakkopäätökset, eli prejudikaatit, kuuluvat heikosti velvoittaviin oikeuslähteisiin. Oikeuslähteiden heikko velvoittavuus tarkoittaa sitä, ettei niiden sivuuttamisesta seuraa tuomarille virkavastuuseen perustuvaa virhesanktiota kuten vahvasti velvoittavien oikeuslähteiden sivuuttamisesta. Niiden sivuuttaminen kuitenkin kasvattaa tuomion muuttumisen todennäköisyyttä ylemmissä oikeusasteissa. (Tolonen 2003: 22-25) KKO:n ennakkopäätösten merkitys oikeuslähteenä on kasvanut merkittävästi Suomen liittyttyä Euroopan ihmisoikeussopimukseen vuonna 1990, sekä Euroopan yhteisön jäseneksi vuonna 1994. Niiden merkitystä lisäsi myös vuonna 1980 toteutettu lakiuudistus, jolla Korkeimman oikeuden asemaa ennakkoratkaisutuomioistuimena vahvistettiin. Ennakkoratkaisut velvoittavat ja ohjaavat tuomareita tulevissa ratkaisuharkinnoissa. (Siltala 2001: 95-96)

Tulevissa samankaltaisissa mallioikeusriidoissa tullaan varmasti tutkimaan ja soveltamaan kyseistä oikeustapausta. Tapausta voidaan myös vertailla muihin sitä edeltäneisiin mallioikeusriitoihin. Näin on mahdollista saada kuva siitä, miten mallioikeuslaki on käytäntöön sovellettuna muuttunut EU:n mallioikeusdirektiivin implementoinnin myötä.

Kaikissa oikeusasteissa tärkein työkalu mallisuojan suoja-alan määrittelyyn kyseisessä oikeustapauksessa oli mallista saatava kokonaisvaikutelma. Kokonaisvaikutelman arviointi tehdään täysin silmämääräisesti, ja siihen riittää periaatteessa pelkän mallirekisterikortista löytyvän kaaviokuvan vertailu toiseen malliin. Myös tulevissa mallioikeusriidoissa pääpaino tullaan todennäköisesti antamaan kokonaisvaikutelmien vertailulle. Jutusta näkee hyvin myös sen, että kokonaisvaikutelmassa pienet yksityiskohdat eivät ole ratkaisevassa asemassa suoja-alaa arvioitaessa. Jos oikeustapauksen liukusteiden malleja (Kuvio 4) vertailee valokuvasta vierekkäin, niiden erot on varsin helppo havaita. Mallit ovat kuitenkin siinä määrin samanlaiset, että jos ne näkisi esimerkiksi eri päivinä kaupan hyllyllä, ei pieniä eroja todennäköisesti enää muistaisi. Tällöin jopa asiaan perehtynyt käyttäjä saattaisi luulla malleja samoiksi.

Helsingin käräjäoikeus lähti arvioimaan tapauksessa mallien samankaltaisuuksien teknistä luonnetta vedoten siihen, että tekniset ratkaisut eivät kuulu mallioikeuden suoja-alan piiriin. Käräjäoikeus totesi myös, että samantyyppistä kiinnitystapaa oli käytetty jo vuosituhansien ajan sandaaleissa. Käräjäoikeuden päättelytapa olisi johtanut siihen, että mitään rekisteröidyssä mallissa olevaa tekniseksi luokitettavissa olevaa suunnitteluratkaisua ei olisi voitu mallioikeudella suojata. Suunnittelijat olisivat joutuneet patentoimaan tekniset ratkaisut erikseen, koska muuten mallioikeuden antama suoja olisi pystytty monissa tapauksissa kiertämään ratkaisujen tekniseen luonteeseen vedoten. Käräjäoikeuden päätöksen vahvistaminen KKO:n ennakkopäätöksellä olisi täten johtanut mallisuojan merkittävään heikkenemiseen. KKO kuitenkin päätti, että suunnitteluratkaisun tekninen luonne ei voi yksinään kumota mallisuoja tapauksissa, jossa tuotteen käyttötarkoitus ei rajoita tuotekehitystä merkittävästi. Suunnitteluratkaisujen osin tekninen luonne ei kumonnut mallisuoja myöskään muissa KKO:n oikeustapauksissa.

EU:n mallioikeusdirektiivin jälkeisten lakimuutosten vaikutukset ovat selvästi nähtävissä tuomiosta. Mallisuojan suoja-ala on kasvanut ja suoja-alaa kaventavia poikkeuksia on vähennetty. Mallisuojan laajuuden lisäämisellä voi olla merkittäviä vaikutuksia mallien

rekisteröintiin. Mallioikeuden tarjoama laaja-alainen suoja tekee mallien rekisteröinnistä suunnittelijoille houkuttelevampaa ja kannattavampaa. Samalla mallioikeuden asema muiden immateriaalioikeuksien joukossa parantuu (Oesch 2005: 32). Toisaalta suojan laajuuden kasvattaminen saattaa johtaa monien mallien rekisteröinnin hylkäämiseen tai mitätöintiin. Hyvänä esimerkkinä tästä on johdannossa kuvattu Crocks-kenkien Beach-mallin rekisteröinnin hylkääminen. (Decision of the Invalidity Division 12.12.07)

Mallioikeusdirektiivin implementoinnin jälkeen sen soveltaminen käytäntöön on ollut ongelmallista esimerkkitapausten puuttumisen takia. KKO:n ennakkopäätös antaa kuitenkin puitteet mallisuojan laajuuden arviointiin käytännössä. Ennakkopäätös selkiyttää myös monia mallioikeuslain epäselvyyksiä. Yleensä usean samansuuntaisen ennakkoratkaisun sarjalla olisi suurempi prejudikaattiarvo kuin yksittäisellä ennakkoratkaisulla. Yksittäinenkin tapaus voi saada tärkeän prejudikaattiaseman, jos kyseessä on periaatteellisesti tärkeä ratkaisu. (Siltala 2001: 96)

Uudistetun mallisuojalainsäädännön vaikutuksia voidaan arvioida myös vertaamalla aiempia KKO:n oikeustapauksia uusimpaan ICEY-liukuesteen tapaukseen. Arviointi auttaa selvittämään, miten mallioikeusdirektiivin implementointi on vaikuttanut suoja-alan laajuuteen, ja mitkä ovat suoja-alan arvioinnin suurimmat ongelmat oikeuskäytännössä. Oikeustapauksista voi myös nähdä, miten mallioikeuslain tulkinta on muuttunut mallioikeusuudistuksen myötä.

Tutkimuksessa käsitellyissä oikeustapauksissa vaikeinta suoja-alan arvioinnissa näyttäisi olevan rajan veto mallin piirteiden teknisyyden ja ulkomuodollisten seikkojen välillä. Puhtaasti tekniset ratkaisut eivät kuulu mallisuojan piiriin, koska mallisuojoilla suojataan pelkästään ulkonäköä. Jonkin seikan määrittäminen puhtaasti tekniseksi ei kuitenkaan ole yksinkertaista. Esimerkiksi lasikuituveneen tapauksessa (KKO:1987:95) käräjäoikeus perusteli päätöstään sillä, että mallisuojan kannalta ei ole merkitystä koristearvolla, eli sillä onko malli luonteeltaan esteettinen vai käytännöllinen. KKO piti kuitenkin malliin tehtyjä käyttöominaisuuden muutoksia pelkkinä teknisinä parannuksina, jotka eivät vaikuttaneet merkittävästi mallin ulkomuotoon.

Vuoden 2002 uudistuksessa mallioikeuslakiin lisättiin käsite asiaan perehtyneestä käyttäjästä, jonka näkökulmasta mallin kokonaisvaikutelmaa on tarkasteltava. Uudistusta

edeltävissä oikeustapauksissa juuri näkökulman valitsemiseen liittyvät seikat näyttäisivät vaikeuttavan suoja-alan objektiivista arviointia.

Mallioikeuslain uudistusta edeltävissä oikeustapauksissa mallisuojan laajuutta on arvioitu varsin suppeasti muita seikkoja korostaen. Esimerkiksi nimilapulla varustetun saappaan oikeustapauksessa (KKO:1981-II-114) mallin käyttötarkoituksen katsottiin kaventavan mallin luojaan vapautta siinä määrin, että pienetkin muutokset aikaisempiin malleihin riittivät luomaan kokonaisvaikutelmaltaan erilaisen ja uuden mallin. Uusimmassa ICEY liukuesteen tapauksessa (KKO:2007:103) puolestaan kokonaisvaikutelman arvioinnissa on korostettu asiaan perehtyneen käyttäjän näkökulmaa. Vaikka päätöksessä todetaankin esimerkiksi jalan muodon jossain määrin kaventavan suunnittelijan vapautta mallin muokkaamiseen, pienten yksityiskohtien muutoksille ei anneta kovin merkittävää painoarvoa kokonaisvaikutelman kannalta.

5. MALLIOIKEUS IMMATERIAALIOIKEUDEN KENTÄSSÄ

Useimpien muiden oikeudenalojen tavoin, immateriaalioikeus on pitkälti yhtenäinen ja samoihin perusteisiin sekä pääsääntöihin pohjautuva kokonaisuus. Mallioikeudesta ja mallisuojan laajuudesta saa selkeämmän kuvan ajatteleamalla sitä laajemmin osansa immateriaalioikeuden järjestelmää. Lisäksi muotoilua ei suojata pelkästään mallioikeudella, vaan eri suojakeinoissa on päällekkäisyyksiä. Immateriaalioikeuden tarjoamia suojakeinoja käytetään usein myös täydentämään ulkomuodon suojaavaa mallisuojaa. Toisaalta suoja ulkomuodon jäljittelyä vastaan antaa myös laki sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa.

Selkeän kokonaiskuvan luomiseksi vertailen mallisuojan päällekkäisyyksiä sekä eroja muihin immateriaalioikeuden aloihin nähden. Tärkeimpinä vertailukohteina ovat tekijänoikeus, patenttioikeus, tavaramerkkioikeus, hyödyllisyysmallioikeus sekä lakiin sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa sisältyvä suoja orjallista jäljittelyä vastaan.

5.1. Mallioikeuden suhde tekijänoikeuteen

Tekijänoikeudella suojataan kirjallisia ja taiteellisia teoksia. Kyseiset teokset ymmärretään tekijänoikeudessa hyvin laajasti, ja niihin voi kuulua esimerkiksi elokuvat, esitelmät, tietokoneohjelmat ja mainokset. Tekijänoikeussuoja ei ulotu kuitenkaan esimerkiksi teosten teemoihin, taustalla oleviin motiiveihin ja ideoihin tai tietokoneohjelmassa käytettyihin algoritmeihin. Tekijänoikeussuojan laajuus voi lisäksi vaihdella sen mukaan, mikä teostyyppi on kyseessä. Pääsäännön mukaisesti oikeusvaikutuksista puhuttaessa käytetään kolmijakoa kirjallisiin teoksiin, sävellysteoksiin ja taideteoksiin. (Haarmann 2006: 43)

Jotta teos saisi tekijänoikeussuojaa, sen pitää ylittää teoskynnys. Teoskynnys on hyvin lähellä mallioikeuden uutuuden ja itsenäisyyden vaatimusta. Teoskynnyksen ylittää tekijänoikeuslain mukaan teos joka on itsenäinen ja omaperäinen. Kuten mallioikeudessakin, itsenäisyydellä ja omaperäisyydellä tarkoitetaan sitä, että kukaan muu,

joka olisi työhön ryhtynyt, ei olisi tehnyt samanlaista teosta. Omaperäisyyden arvioinnissa ei siis tekijänoikeudessakaan kiinnitetä huomiota taiteellisuuden kriteereille, ja täten taiteellisesti heikot teokset ovat lain näkökulmasta samassa asemassa korkeatasoisten töiden kanssa. (Haarmann 2005: 59-60, 64)

Suojan kesto on tekijänoikeudessa huomattavasti pidempi kuin mallioikeudessa. Ero johtuu lakien erilaisista tarkoituseristä. Tekijänoikeus kestää teoksen luomishetkestä siihen asti, kunnes 70 vuotta on kulunut teoksen luoneen henkilön kuolinvuodesta. Mallioikeuden kesto on enimmillään 25 vuotta ja se pitää uusia viiden vuoden välein.

Merkittävin ero mallioikeuden ja tekijänoikeuden välillä on suojan syntymistapa. Tekijänoikeus ei edellytä rekisteröintiä eikä mitään muutakaan vastaavaa toimenpidettä, vaan se syntyy kun teos on luotu. Sama sääntö pätee myös lähioikeuksiin. (Haarmann & Mansala 2007: 122)

Mallisuojusta poiketen, tekijänoikeussuojan piiriin kuuluu kaupallisten ja taloudellisten oikeuksien lisäksi myös moraaliset oikeudet, joihin kuuluu isyysoikeus, respektioikeus, luoksepääsoikeus, katumisoikeus ja klassikkosuoja. Isyysoikeutta ja respektioikeutta voidaan pitää moraalisisista oikeuksista merkittävimpinä. Isyysoikeuden mukaisesti tekijä on ilmoitettava joko hänen nimeään tai sovittua taiteilijanimeä käyttäen, kun teoksesta valmistetaan kappaleita. Respektioikeus antaa tekijälle oikeuden vastustaa sellaista teoksensa muuttamista ja julkistamista, joka loukkaan tekijänkunniaa, eli tekijän nauttimaa arvonantoa. Moraalisia oikeuksia ei ole mahdollista siirtää sopimusperusteisesti taloudellisten oikeuksien tapaan, vaan ne voivat siirtyä ainoastaan tekijän perillisille perinnönjaossa. Moraalisilla oikeuksilla on nimestään huolimatta myös taloudellista merkitystä. Esimerkiksi tekijän nimen mainitseminen lisää hänen tunnettavuuttaan, luo tekijälle mainetta ja on näin ollen omiaan myös lisäämään hänen töidensä menekkiä. (Haarmann 2006: 66-71)

Tekijänoikeussuoja ja mallisuoja ovat kuitenkin osittain päällekkäisiä ja kumulatiivisia suojakeinoja. Malli voidaan aivan hyvin lukea taiteelliseksi teokseksi siinä missä maalaus tai piirroskin, ja malli on tällöin suojattu myös tekijänoikeudella. Saadakseen myös tekijänoikeussuojaa, mallin täytyy ylittää tekijänoikeuslaisia määritelty teoskynnys. (Levin 1987: 24-25) Tekijänoikeussuojan saaminen voi olla kuitenkin epävarmaa. Mallioikeutta

käytetään pääosin käyttöesineiden malleja varten, ja käyttöesineiden tekijänoikeussuoja on ollut Suomessa varsin heikko. Perusteena tekijänoikeussuojan epäämiseen on yleensä ollut se, että esineen käyttötarkoituksen on katsottu määrittävän esineen muotoa siinä määrin, ettei esinettä ole katsottu omaperäiseksi. Huonekalut on puolestaan monesti katsottu tyylijäljitelmiä. Tällaisista epävarmuustekijöistä johtuen teollisuus pyrki varmistamaan oikeuksiensa toteutumisen hakemalla mallisuoja. (Oesch 2005: 42-44) Mallisuojan uutuusvaatimus laajentaa suoja-alaa ja estää kilpailijoita jäljittelemästä mallia tekemällä siihen vähäpätöisiä muutoksia. Myös rekisteröidyistä malleista pidetyt rekisterit auttavat mallisuojan valvonnassa ja alan kehityksen seuraamisessa.

5.2. Mallioikeuden suhde tavaramerkkioikeuteen

Tavaramerkkilain 1 §:n mukaan tavaramerkki on erityinen tunnusmerkki myytäväksi tarjottavien tai muutoin elinkeinotoiminnassa liikenteeseen laskettavien tavaroiden erottamiseksi toisten tavaroista. Tavaramerkki voi siis olla esimerkiksi valmistajan, vähittäismyyjän tai maahantuojan käyttämä tunnusmerkki. Tavaramerkkejä käytetään yksilöimään tuotteita ja palveluja. Yksilöinnin perimmäisenä tarkoituksena on tavaramerkin haltijan tuotteiden menekin edistäminen. (Haarmann & Mansala 2007: 40)

Yksinoikeuden tavaramerkkiin voi saada joko vakiinnuttamalla se käytössä tai rekisteröimällä merkki. Suojan laajuuteen ei ole vaikutusta sillä, kummalla tavalla suoja on hankittu. Rekisteröinti on kuitenkin varmempi tie yksinoikeuden saavuttamiseen. (Haarman 2006: 252)

Tavaramerkkinä voidaan suojata kuvio-, sana- ja yhdistelmämerkit, sekä lisäksi myös tavaran ja sen päällyksen muoto. Mallioikeuslain tyyliesteellä siis myös tuotteen ulkomuoto voi saada tavaramerkkisuoja. Tuotteen muodon suojaaminen tavaramerkiksi on viime aikoina saanut kasvavaa merkitystä. (Oesch 2005: 39)

Tärkeimpänä tavaramerkkisuojan edellytyksenä on merkin erotettavuus. Oikeuskirjallisuudessa tavaramerkit jaetaan erittäin distinktiivisiksi, suggestiivisiksi ja deskriptiivisiksi merkeiksi. Erittäin distinktiivisiksi merkeiksi luetaan keksityt nimitykset ja tavanomaisesta merkityksestä poikkeavalla tavalla käytetyt yleiskieliset sanat ja erisnimet. Esimerkkinä erittäin distinktiivisenä merkinä voidaan pitää esimerkiksi

alkoholijuomien tavaraluokkaan rekisteröityä OTTO-tavaramerkkiä. Suggestiiviset merkit herättävät tiettyjä mielikuvia tuotteesta, mutta eivät suoranaisesti ilmaise sen laatua, lajia tai muuta sellaista. Esimerkiksi PIENI PYÖREÄ -tavaramerkkiä leipätuotteiden tavaraluokassa voidaan pitää suggestiivisena. Deskriptiivisinä pidetään merkkejä, jotka ilmaisevat yksinomaan tai vähäisin muunteluin tavaran lajia, laatua, paljoutta, käyttötarkoitusta, hintaa, valmistuspaikkaa tai -aikaa. Tavaramerkkilain 13 §:n mukaan tällaisia deskriptiivisiä merkkejä ei voi pitää erottamiskykyisenä, eikä niitä siksi voi myöskään rekisteröidä. (Haarmann & Mansala 2007: 43-44)

Tavaran ulkomuoto voi toimia tavaramerkkinä, mutta tavaramerkkilain 13 §:ssä sen erottamiskyvylle on asetettu lisävaatimuksia. Erottamiskykyisenä ei pidetä sellaista tavaramerkkiä, joka muodostuu yksinomaan tavaran luonteenomaisesta muodosta tai teknisen tuloksen saavuttamiseksi välttämättömästä tai tavaran arvoa olennaisesti korottavasta muodosta. Nämä tavaramerkkilain erottamiskyvyn vaatimukset ovat samansuuntaisia mallioikeuslain vaatimusten kanssa. Myöskään mallioikeudella ei voida suojata liian tavanomaista muotoa tai pelkästään teknisen käyttötarkoituksen sanelemaa muotoa. Niin ikään pelkät materiaalivalinnat eivät riitä tekemään tavaramerkistä erottamiskykyistä aivan samalla tavalla kuin se ei riitä tekemään mallista uutta ja yksilöllistä.

Mallioikeudesta poiketen tavaramerkkiä suojataan vain niissä tavaraluokissa, johon tavaramerkki on rekisteröity. Suoja kattaa tavaramerkinomaisen käytön ja rekisteröinti on voimassa 10 vuotta kerrallaan. Mitään ylärajaa rekisteröinnin uusimisille ei ole asetettu, vaan tavaramerkki voi olla voimassa niin kauan, kuin sitä käytetään elinkeinotoiminnassa. Tavaramerkin rekisteröinti ja vakiinnuttaminen ovat periaatteessa oikeusperusteena yhtä vahvoja, mutta rekisteröinti on kollisiotapauksessa helpommin osoitettavissa. Myös tavaramerkin erottamiskykyisyydellä on vaikutusta tavaramerkkisuojan laajuuteen. Erittäin distinktiivisten merkkien osalta suoja-alue on laajempi kuin osin deskriptiivisillä tai suggestiivisillä merkeillä. (Haarmann & Mansala 2007: 46-48)

Tavaramerkkisuojan voimaansaattamisen kriteerit kuitenkin eroavat mallin rekisteröinnin kriteereistä. Tavaramerkin rekisteröinti edellyttää, että merkki voidaan esittää graafisesti. Esineen ulkomuoto voi saada tavaramerkkisuojaa lähinnä vain vakiinnuttamisen kautta. Vakiinnuttaminen on kuitenkin pitkä prosessi ja yleensä se vie useita vuosia. Esimerkiksi

erikoisesti muotoiltu hajuvesipullo voi vakiintua tuotemerkiksi, jos sitä käytetään pitkään ja pullon muoto tulee yleisesti tunnetuksi kyseisessä tuoteryhmässä. Pullon ulkomuodon suojaaminen mallioikeuden kautta olisi kuitenkin huomattavasti nopeampaa ja selkeämpää. Mallisuojan antamat oikeudet voidaan myös helposti rekistereiden avulla osoittaa ja tarpeen vaatiessa ne voidaan myös sopimusten avulla siirtää. Tästä syystä mallioikeutta voidaan edelleenkin pitää ensisijaisena tuotteen ulkomuodon suojakeinona. (Oesch 2005: 39-40)

Mallioikeus ja tavaramerkkioikeutta vertailtaessa immateriaalioikeudellisten suojakeinojen päällekkäisyys käy hyvin ilmi. On esimerkiksi mahdollista että rekisteröityyn malliin voi sisältyä myös valmistajan tavaramerkki. Tällöin myös tavaramerkki saa mallisuoja.

5.3. Mallioikeuden suhde patenttiin

Patentilla suojataan minkä tahansa tekniikan alan keksintöä, jota voidaan teollisesti käyttää. Patenttilaissa ei ole määritelty, mitä keksinnöllä tarkoitetaan. Sen sijaan keksinnön merkitys on jätetty tarkoituksellisesti kielenkäytön varaan. Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa keksintöä kuitenkin yleensä pidetään ratkaisuna johonkin tekniseen ongelmaan. (Haarmann 2006: 126)

Tavoitteiltaan patenttilaki on hyvin samansuuntainen mallioikeuslain kanssa. Patenttilain tavoitteena on edistää teknistä edistystä ja samalla palkita keksijä määräaikaisella yksinoikeudella. Yksinoikeuden kesto voi olla enintään 20 vuotta, edellyttäen että kansalliset vuosimaksut on maksettu. Keksinnön patentointi on melko kallista mallin rekisteröintiin verrattuna. Tämän lisäksi patentin vuosimaksut kallistuvat vuosi vuodelta.

Oikeuskäytännön myötä keksinnölle on kuitenkin vakiintunut kolme edellytystä. Keksinnön tulee olla luonteeltaan tekninen, sillä on oltava tekninen teho ja sen on oltava toisinnettavissa. Teknisen luonteen vaatimus on suurin ero patenttilain ja mallioikeuslain välillä. Vaatimus rajaa esineen ulkomuodon ja muut esteettiset piirteet patentin yksinoikeussuojan ulkopuolelle. (Oesch 2003: 52) Samantyylinen, mutta päinvastainen rajaus löytyy mallioikeuslaista, jossa mallisuojan ulkopuolelle rajataan puhtaasti tekniset piirteet. Teknisen luonteen vaatimus rajaa patenttilain ulkopuolelle myös esimerkiksi luonnosta tehdyt löydöt.

Teknisen tehon vaatimus merkitsee sitä, että tietty tekninen ongelma on ratkaistavissa kyseisellä keksinnöllä. Keksinnön tulee siis olla toimiva. Toistettavuuden vaatimuksen mukaisesti patenttia hakevan on kuvattava keksinnön toimintatapa niin tarkasti, että alan ammattimies pystyy kuvauksen perusteella käyttämään keksintöä. (Oesch 2003: 52)

Patenttilain ulkopuolelle on rajattu myös joukko muita aikaansaannoksia, mitä ei katsota patenttilain tarkoittamiksi keksinnöiksi. Tällaisia ovat muun muassa pelkät löydöt esimerkiksi luonnosta, tieteelliset teoriat, taiteelliset luomukset, tietokoneohjelmat, liikkeidet ja lääkeaineet. (Oesch 2003: 53-54)

Keksinnön edellytysten täyttymisen lisäksi keksinnön uusi siihen verrattuna, mikä on tullut tunnetuksi ennen patenttihakemuksen tekemispäivää. Uutuusvaatimus on samantapainen patenttioikeudessa kuin mallioikeudessaakin. Uutuusvaatimuksen täyttymiseksi keksinnön on erotuttava olennaisesti aiemmista keksinnöistä. Olennaisen eron arviointi tapahtuu kysymyksessä olevan alan keskivertoammattimiehen näkökulmasta. (Haarmann 2006: 144, 149) Kyseessä on siis samanlainen oikeudellinen apuväline kuin mallioikeuden asiaan perehtyneen käyttäjän käsite. Patenttien olennaista eroa arvioidaan rekisteröimishetken tekniikan tason pohjalta. Keksinnön ei kuitenkaan tarvitse olla jollain tavalla parempi aikaisempiin keksintöihin verrattuna. (Haarmann & Mansala 2007: 66)

Patenttilain rajoitukset ovat siis mallioikeuteen verrattuna huomattavia. Patentoinnin kustannukset ovat myös varsin suuret ja rekisteröintimaksu kasvaa vuosi vuodelta. Oesch 2003: 91) Kun patentoitua keksintöä sovelletaan esimerkiksi käyttöesineen, mikään ei kuitenkaan estä rekisteröimästä myös esineen ulkomuotoa mallioikeuden suojaamaksi malliksi. Koska ulkomuoto on monesti teknisten seikkojen sanelemaa, niin suojaamuodot voivat siis täydentää toisiaan. (Oesch 2003: 259)

5.4. Mallioikeuden suhde hyödyllisyysmallioikeuteen

Hyödyllisyysmallioikeudella eli niin sanotulla pikkupatentilla voidaan suojata sellaiset keksinnöt, jotka eivät täytä patenttioikeuden korkeita vaatimuksia, mutta myöskään mallioikeuden ulkomuodon suoja ei niiden suojaamiseen sovellu. (Haarmann 2006: 199)

Hyödyllisyysmalli on siis halvempi ja helpompi tapa suojata sellainen keksintö, jonka suojaaminen patentilla ei olisi mahdollista tai käytännöllistä, esimerkiksi keksinnön laadun tai esineen lyhyen eliniän vuoksi. Suoja on voimassa niissä maissa, missä se on haettu ja myönnetty. Suoja antaa keksijälle yksinoikeuden keksinnön ammattimaiseen käyttöön, ja keksijä voi myydä keksintöönsä käyttö lupia tai lisenssejä.

Hyödyllisyysmallin suurin ero mallioikeuteen nähden on suojan kohteen luonne. Hyödyllisyysmalliin liittyy jokin tekninen idea, jota voidaan teollisesti hyödyntää. Teknisen idean ei tarvitse ilmetä esineen ulkomuodosta, vaan hyödyllisyysmallilla voidaan mallioikeudesta poiketen suojata esimerkiksi nesteitä. Tällaisia hyödyllisyysmallin suojakohteita voisivat olla esimerkiksi hammastahnat tai voiteet. Hyödyllisyysmallin suoja-aika on mallioikeuden suoja-aikaa lyhyempi. Ensimmäistä rekisteröintiä seuraava suoja-aika on neljä vuotta ja se voidaan uudistaa siten, että kokonaissuoja-ajaksi tulee enintään 10 vuotta. (Oesch 2005: 41)

Suojan edellytysten osalta patentin ja hyödyllisyysmallin oleellisin ero löytyy keksinnöllisyyden vaatimuksesta. Patenttioikeudessa keksinnöltä vaaditaan *olennaista* eroavuutta, kun taas hyödyllisyysmallioikeudessa riittää *selvä* eroavuus aikaisempaan tekniikan tasoon nähden. Suojattava keksintö ei kuitenkaan saa olla selvästi johdettavissa aikaisemmasta keksinnöstä, ja se ei saa olla alan keskivertoammattimiehelle itsestään selvä. (Haarmann & Mansala 2007: 71)

Päällekkäisten suojamuotojen käyttö on kuitenkin immateriaalioikeudessa mahdollista, joten hyödyllisyysmallisuoja voi käyttää mallisuoja täydentämään. Mallisuojaalla voidaan siis suojata esineen ulkomuoto ja hyödyllisyysmallilla jokin sen tekninen ominaisuus.

5.5. Suoja orjallista jäljittelyä vastaan

Muotoilua suojataan myös laissa sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa. Suoja ei ole kuitenkaan läheskään yhtä laaja kuin mallioikeudessa, vaan kyseessä on lähinnä suoja orjallista jäljittelyä vastaan.

Tuotejäljittely on kilpailuvapauden periaatteen mukaisesti immateriaalioikeuden yksinoikeuslakien ulkopuolella sallittua. Laki sopimattomasta menettelystä antaa kuitenkin suojaa sellaista jäljittelyä vastaan, jota voidaan pitää hyvän tavan vastaisuuden vuoksi ei-toivottavana. Hyvän tavan vastaiseksi voidaan katsoa esimerkiksi sellainen tuotejäljittely, joka on tuotteen kaupallisen alkuperän osalta harhaanjohtavana. Käytännössä kyse voi olla tuotteen ulkomuodon, myyntipakkauksen tai markkinoinnin aiheuttamasta harhaanjohtavuudesta. (Oesch 2005: 45-46)

Kanteen harhaanjohtavasta ja siten hyvän tavan vastaisesta tuotejäljittelystä voi nostaa markkinaoikeudessa. Hyvän tavan vastaisuuden määrittäminen on käytännössä kuitenkin hyvin tapauskohtaista.

Hyvän tavan vastaisuuteen vedotaan yleensä silloin, kun tuotteen ulkomuodolle ei ole haettu tai myönnetty mallisuoja. Tuotejäljittelyn ja harhaanjohtavuuden arvioinnissa käytettävä pohdinta on kuitenkin käytännössä hyvin lähellä mallioikeuden laajuuden määrittämisessä käytettävää pohdintaa. Harhaanjohtamisen estämisellä pyritään suojaamaan kuluttajaa, ja tästä syystä tuotteiden sekoitettavuutta arvioidaan samasta asiaan perehtyneen käyttäjän näkökulmasta, mitä mallioikeudessakin käytetään. Harhaanjohtamisen välttämiseksi riittää kuitenkin yleensä tuotteen alkuperän selkeä esiintuominen esimerkiksi tavaramerkin tain muun tunnuksen avulla. Mallioikeudessa tämä ei missään tapauksessa riittäisi yksinoikeuden kiertämiseen. (Oesch 2005: 46)

Yhteisömallin myötä myös rekisteröimättömät mallit saavat mallisuoja. Mallin suojaamiseen saattaa siis riittää pelkkä rekisteröimättömän mallin suoja sekä SopMenL:n suoja orjallista jäljittelyä vastaan. Erityisesti lyhytikäiseksi tarkoitetuille malleille, kuten esimerkiksi vaatemaleille, tämä suoja saattaa olla riittävä. SopMenL:n suoja orjallista jäljittelyä vastaan on kuitenkin jälkikäteistä, ja se ei myöskään oikeuta helposti vahingonkorvauksiin. Tästä syystä mallioikeus on silti varmin tapa mallin suojaamiseen.

5.6. Yhteenveto mallioikeuden suhteesta muihin immateriaalioikeuden aloihin

Mallioikeutta muihin immateriaalioikeuden aloihin vertailemalla on helppo löytää useita päällekkäisyyksiä. Suojamuotojen määrän ja laajuuden kasvun takia eri suojamuodot

peittävät osin samoja ilmiöitä (Oesch 2003: 252). Mallioikeus ei ole ainoa mahdollinen keino tuotteen ulkomuodon suojaamiseen. Mallin rekisteröinti ei myöskään estä muihin suojamuotoihin vetoamista. Tästä syystä mallisuojan ja muiden suojakeinojen yhdistelystä voi olla mallin rekisteröijälle selkeää hyötyä. Esimerkiksi pesuainepullon ulkomuoto voidaan suojata mallioikeudella, pesuaineen kemiallinen koostumus voidaan patentoida, pullon erikoinen korkki voi olla rekisteröitynä hyödyllisyysmalliksi ja pullon myyntinimi tavaramerkiksi. Saman tavaran eri osat ja ominaisuudet voidaan siis kattavasti suojata esimerkiksi patentilla, mallioikeudella ja hyödyllisyysmallilla. Tällaisessa tapauksessa eri suojamuodot eivät välttämättä ole päällekkäisiä, vaan toisiaan täydentäviä. (Kallifatide & Levin 2001: 123)

Suojamuotojen vertailun avulla on myös mahdollista selvittää, millaisiin tilanteisiin olisi parempi hakea suoja muualta kuin mallioikeudesta. Vertailu auttaa myös selvittämään niitä seikkoja, mihin suoja-alaa valitessa tulisi kiinnittää huomiota. Sopivinta suojamuotoa hakiessa on esimerkiksi hyvä miettiä suojamuotojen suoja-alaa, suoja-aikoja, hakuprosessia, kustannuksia ja sitä kuinka helppo yksinoikeus on osoittaa esimerkiksi oikeudenkäynnissä.

Suojamuotojen päällekkäisyyksien selvittäminen voi olla käytännössä kuitenkin hankalaa. Esimerkiksi ICEY-liukuesteen oikeustapauksessa käräjäoikeus keskittyi pohtimaan sitä, oliko liukuesteen kiinnitysmuoto muotoilullinen vai tekninen ratkaisu, ja oliko se näin ollen mallisuojan piirissä vai ei. Tällaisilta epävarmuustekijöiltä voi ainakin joissain tapauksissa välttyä käyttämällä päällekkäistä mallin ja hyödyllisyysmallin rekisteröintiä. Päällekkäisten suojamuotojen käyttämisestä voi kuitenkin koitua merkittäviä kustannuksia, joten tämä ei välttämättä ole kannattavaa.

Muotoilun suojaaminen on mallioikeuden lisäksi periaatteessa mahdollista myös tekijänoikeudella, tavaramerkillä ja SopMenL:n jäljittelysuojoilla. Tekijänoikeuden soveltaminen käyttöesineisiin voi kuitenkin olla melko epävarmaa. Tekijänoikeussuojan voidaan silti katsoa ulottuvan esimerkiksi koruihin, tekstiilimalleihin ja seinävaatteisiin. Muissa Pohjoismaissa voivat tekijänoikeudellista suoja saada selkeästi myös käyttöesineet ja suomalainen käytäntö on lähestymässä tätä linjaa. (Oesch 2005: 50)

Tavaramerkkilain soveltuvuus mallin suojaamiseen on selkeästi tekijänoikeutta suppeampi. Tuotteen ulkomuodon rekisteröinti tavaramerkiksi ole mahdollista, mutta tavaramerkki saattaa kuitenkin suojata muotoilua esimerkiksi tuotepakkauksen ulkomuodon vakiinnuttamisen kautta.

Seuraavassa taulukossa listataan edellä käsitellyt immateriaalioikeudelliset suoja muodot, suojan kohteet, suojan edellytykset sekä suoja-aika.

Taulukko 1: Mallioikeuden ja sitä lähellä olevien immateriaalioikeuden alojen vertailu.

Suoja muoto	Suojan kohde	Edellytykset	Kesto
Mallisuoja Rekisteröity	Esineen tai sen osan ulkomuoto	Uutuus ja yksilöllisyys	Enintään 25 vuotta (5 + 5 + 5 + 5 + 5)
Yhteisömalli 1) Rekisteröity 2) Rekisteröimätön	Esineen tai sen osan ulkomuoto	Uutuus ja yksilöllisyys	<ul style="list-style-type: none"> • Rekisteröity enintään 25 vuotta (5 + 5 + 5 + 5 + 5) • Rekisteröimätön 3 vuotta
Tekijänoikeus	Kirjalliset ja taiteelliset teokset	Teoskynnys pitää ylittyä, eli teos on itsenäinen ja omaperäinen	Alkaa teoksen luomisesta ja päättyy 70 vuoden kuluttua tekijän kuolemasta
Tavaramerkki 1) Rekisteröity 2) Vakiinnutettu	Tuotteen alkuperän erottamisen mahdollistava merkki	1) Graafisesti esitettävissä, ei sekoitettavissa, erottamiskyky 2) Maassa kyseisessä tavaraluokassa yleisesti tunnettu	1) Rekisteröinti voimassa 10 vuotta kerrallaan, voidaan uusia rajattomasti 2) Voimassa käytön mukaan
Patentti	Keksintö	Tekninen luonne, tekninen teho, toisinnettavuus, teollinen hyödynnettävyys, uutuus	Enintään 20 vuotta patentoinnista, uusittava vuosittain ja maksettava progressiivisesti kasvavat vuosimaksut

Hyödyllisyysmalli	”Pikkupatentti”, eli keksintö joka ei täytä patentin vaatimuksia, mutta ei kuitenkaan ole itsestään selvä.	<ul style="list-style-type: none"> • Tekninen luonne, tekninen teho, toisinnettavuus, teollinen hyödynnettävyys • Pienempi keksinnöllisyystaso kuin patentissa, uutuus 	Rekisteröinti voimassa enintään kymmenen vuotta hakemuksen tekemispäivästä. (4 + 4 + 2)
SopMenL:n jäljittelysuoja	Hyvä liiketapa, kuluttajien suojaaminen	Orjallinen jäljittely, joka on tuotteen alkuperän suhteen harhaanjohtavaa	Ei aikarajoitusta

6. MALLISUOJAN SUOJA-ALAN MÄÄRITTELY KÄYTÄNNÖSSÄ

6.1. Suoja-alan määrittely rekisteröidyn mallioikeuden valvonnassa

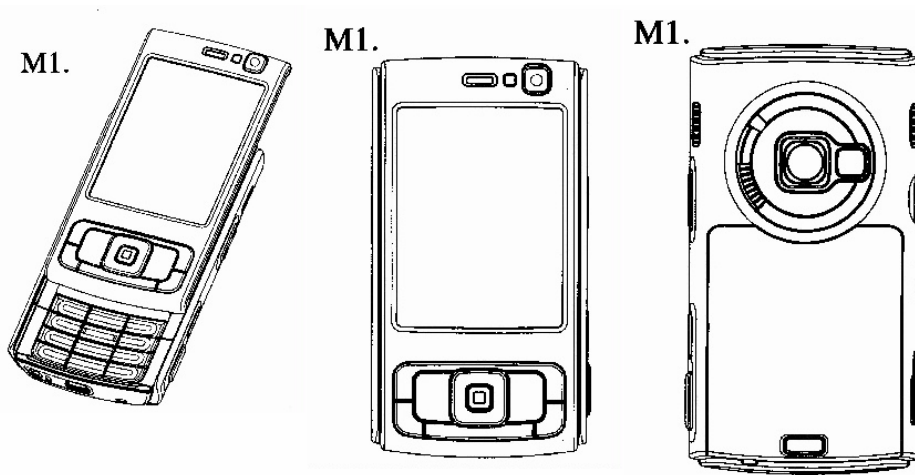
Oikeuskäytäntöä sekä lainsäädäntöä yhdistämällä on mahdollista luoda selkeä kuva siitä, miten yritysten ja mallien suunnittelijoiden on käytännössä mahdollista arvioida mallisuojaan laajuutta. Tämä on tärkeää erityisesti siksi, että viranomaiset eivät juuri valvo mallioikeuden loukkauksia, vaan valvonnan hoitavat alalla toimivat yritykset ja suunnittelijat. (Oesch 2005: 182–183) Lisäksi yhteisömallien osalta OHIM:lle asetettu suppea tutkimusvelvollisuus siirtää seurantavastuuta rekisteröijille ja oikeudenhaltijoille. Mallioikeuden rekisteröinnistä yritykselle koituva hyöty voi jäädä pieneksi, jos yritys ei sitä itse aktiivisesti valvo. Valvonta edellyttää kuitenkin kykyä arvioida mallioikeuden laajuutta luotettavasti hyvin erilaisissa tilanteissa. Virhearviot voivat lisäksi johtaa liian hätiköityyn toimintaan sekä kalliisiin ja turhiin oikeusriitoihin.

Mallioikeuden valvonnassa tärkeintä on aktiivisesti seurata uusia markkinoille tulevia ja rekisteröitäviä malleja. Rekisterivalvonta mahdollistaa vielä rekisteröimättömien mallien rekisteröintiin puuttumisen väitemenettelyn kautta. Rekisteröintien seuraaminen lisää myös oikeudenhaltijan yleistä tietoutta mallioikeuden kehityksestä. (Oesch 2005: 182–183)

Käytännössä malleja kannattaa vertailla muihin saman tuoteryhmän tuotteisiin. Esimerkiksi pullon mallia kannattaa verrata kilpailijan rekisteröimään pulloon. Rekisteröitävien mallien kohdalla seuranta on pyritty tekemään mahdollisimman helpoksi. Sekä Patentti- ja rekisterihallitus että EU:n yhteisömallien rekisteröinnit hoitava OHIM ylläpitävät internetissä tietokantoja rekisteröidyistä malleista. Tietokannoista voi hakea mallien mallirekisterikortteja esimerkiksi oikeudenhaltijan nimellä tai tavaraluokan koodilla. Rekisteristä ilmenee muun muassa tavaranimike, mallin luoja, tavaraluokka, rekisteröintipäivä sekä rekisteröinnin voimassaoloajan päättymispäivä. Lisäksi rekisteröidyt tuotteet on kuvattu mahdollisimman selkeillä kaavakuvilla useista eri kuvakulmista.

Yrityksen on helppo vertailla rekisteröimäänsä mallia mallirekisteristä löytyvien muiden mallien kanssa. Arvioinnissa pitää kuitenkin keskittyä kokonaisvaikutelman arviointiin ja

mieltä samalla, ovatko malleissa havaittavissa olevat erot muotoilun kannalta olennaisia. Kuten KKO:n ICEY-liukuestettä koskevan oikeustapauksen tuomiossa toteaa, arvioinnin voi toteuttaa pelkästään mallirekisterin kaavakuvia vertailemalla. Varsinaista olemassa olevaa tuotetta ei tarvitse arviointiin välttämättä käyttää. (KKO:2007:103)

Kuvio 8: Nokia Corporationin rekisteröimän käsipuhelimen mallin mallirekisterikortin kuvia PRH:n Mallinetti-tietokannasta.

Mallista saatavaa kokonaisvaikutelmaa tulee arvioida asiaan perehtyneen käyttäjän näkökulmasta. Mallin luoja saattaa itse nähdä malleissa eroavaisuuksia, jotka jäävät normaalikäyttäjältä huomaamatta. Tällaisilla eroilla ei voida katsoa olevan mallin kokonaisvaikutelman kannalta ratkaisevaa merkitystä. Yrityksen kannattaa lisäksi arvioida, ovatko malleista saatavat kokonaisvaikutelmat niin samanlaisia, että asiaan perehtynyt käyttäjä saattaa sekoittaa mallit keskenään. Jos tällaisten sekaannuksien todennäköisyyttä voidaan pitää suurena, kokonaisvaikutelmat eivät eroa toisistaan riittävästi.

Arvioinnissa pitää kuitenkin myös huomioida käyttötarkoituksen mallin kehittämiseksi asettamat rajoitukset. Esimerkiksi auton renkaan tulee toimiakseen olla muodoltaan pyöreä. Tällöin yritys ei voi hakea yksinoikeutta pyöreiden renkaiden kaupalliseen valmistukseen. Sen sijaan renkaan pintakuviointi voidaan rekisteröidä malliksi. Tuotesuunnittelun rajallisuutta voi arvioida parhaiten vertailemalla saman tuoteryhmän muita malleja keskenään. Jos samaan käyttötarkoitukseen on kehitetty useita kokonaisvaikutelmaltaan

eroavia malleja, ei suunnittelun vapautta voi pitää rajoitettuna. Esimerkiksi KKO totesi kenkään kiinnitettävien liukusteiden suunnittelun vapautta arvioidessaan, että koska samaan käyttötarkoitukseen tarkoitettujen olemassa olevien liukusteiden mallit erosivat toisistaan merkittävästi, käyttötarkoituksen ei voitu katsoa rajoittavan suunnittelun vapautta.

Pelkkien mallirekisteröintien seuraaminen ei kuitenkaan yksistään riitä mallioikeuden valvontaan. Yrityksen tulee myös seurata aktiivisesti markkinoita. Usein mallioikeutta selvimmin loukkaavia malleja ei yritetä rekisteröidä, vaan ne tuodaan halpatuontimaista suoraan myyntiin. Usein tällaiset tuotteet ovat ulkomuodoltaan samanlaisia, mutta laadultaan heikkoja. Yleensä suosittuja tuotteita jäljittelevät halpatuotteet pystyvät kuitenkin halvan hintansa ansiosta viemään markkinoita alkuperäiseltä tuotteelta. Vähittäisliikkeisiin sekä muihin halpatuotteita myyviin liikkeisiin tulevia uusia tuotteita kannattaa seurata. Halpatuontimaista tulevia jäljitelmiä on vaikea kontrolloida ennen kuin ne päätyvät myyntiin.

Todettuaan mallioikeuttaan loukatun, yrityksen ei kannata ryhtyä hätiköityihin toimiin. Hyvänä osoituksena tästä on ”Suoja-alan määrittelyn ongelmat” -luvussa käsittelemäni oikeustapaus, jossa Fiskars Oy oli lähetellyt kilpailevan tuotteen jälleenmyyjille uhkaavia kieltokirjeitä epäilyään tuotteen loukkaavan mallioikeuttaan. Oikeuden päätös kuitenkin kumosi epäilyt, ja tapauksessa todettiin olevan raskauttavat perusteet vahingonkorvauksen tuomitsemiselle. (KKO:2005:105)

Suomessa mallioikeuksia koskevat tapaukset käsitellään Helsingin käräjäoikeudessa. Yhteisömalleja koskevissa tapauksissa Helsingin käräjäoikeuden päätös on sitova kaikissa EU maissa.

6.2. Suoja-alan määrittely tuotaessa uutta tuotetta markkinoille

Tuodessaan uusia malleja markkinoille, yrityksen tulee varmistaa, että malli saa tarvittavaa suojaa. Samalla yrityksen kannattaa varmistua myös siitä, ettei uusi malli loukkaa jotain kolmannen osapuolen jo rekisteröimää mallia. Yrityksen kannattaa tarkistaa mallitietokannoista, että kokonaisvaikutelmaltaan samanlaisia malleja ei ole aiemmin

rekisteröity. Jos samanlaisia malleja löytyy, joutuu yritys harkitsemaan mallin uudelleensuunnittelua. Rekisteröityjen yhteisömallien lisäksi yrityksen kannattaa varmistaa, että uusi malli ei loukkaa jotakin kansallisesti rekisteröityä mallia. Suomessa rekisteröidyt mallit löytyvät PRH:n Mallinetti-tietokannasta, mutta yrityksen kannattaa turvautua asiantuntijoiden apuun jos malli rekisteröidään jossain muussa EU-maassa. (Jolly & Philpott 2007: 75)

Yrityksen ei ole kuitenkaan mahdollista tarkistaa loukkaako uusi malli jotakin rekisteröimätöntä yhteisömallia. Rekisteröimättömän yhteisömallin loukkaus vaatisi kuitenkin kyseisen mallin selvää jäljittelyä, joten siihen on käytännössä mahdoton syyllistyä vahingossa. (Jolly & Philpott 2007: 75)

7. YHTEENVETO

Mallisuojan suoja-ala on selvästi kasvanut mallioikeusdirektiivin implementoinnin myötä. Mallioikeus antaa miltei yhtä laaja-alaista suojaa malleille kuin mitä patentti antaa keksinnöille, ja joiltain osin mallisuoja on jopa laajempaa. Nykyään ei enää riitä, että malli eroaa muutamilta yksityiskohdiltaan aiemmin tunnetusta, vaan mallin tulee olla selkeästi yksilöllinen itsenäisen luomistyön tulos. Mallioikeusdirektiivin myötä voidaan mallisuojaa hakea myös esimerkiksi kiinteille esineiden osien malleille.

EU:n mallioikeusdirektiivin ja -asetuksen myötä kasvaneen suoja-alan sekä yhteisömallijärjestelmän kehittämisen ansiosta mallirekisteröintien määrät ovat kasvaneet. Yhteisömallin suurimpana etuna verrattuna kansallisiin malleihin on koko EU:n kattava suoja. Yhteisömallin rekisteröijän on myös helppo suojella oikeuksiaan loukkaustilanteissa, koska yhdellä oikeudenkäynnillä on koko yhteisön kattava vaikutus. Suojaa saavat rekisteröityjen mallien lisäksi nykyään myös rekisteröimättömät mallit. Vaikka niiden saama suoja onkin rekisteröityihin malleihin verrattuna varsin suppea, ne antavat tärkeää suojaa esimerkiksi vaatesuunnittelijoille, joille jokaisen vaatemallin rekisteröiminen ei olisi välttämättä kannattavaa. (Jolly & Philpott 2007: 75)

Mallisuoja ei ole ainoa keino muotoilun suojaamiseen. Rekisteröity malli voi hyvin olla myös esimerkiksi tekijänoikeuden suojapiirissä. Lisäksi mallioikeus on osin päällekkäinen myös tavaramerkin, hyödyllisyysmallin ja SopMenL:n orjallista jäljittelyä koskevien säännösten kanssa. Vaikka nämä päällekkäisyydet antavat mallin luojalle liikkumatilaa sopivimman suojakeinon valinnassa, ne sisältävät myös monia epävarmuustekijöitä. Esimerkiksi tekijänoikeus ei välttämättä ulotu kaikkiin käyttöesineisiin, joita rekisteröidyt mallit yleensä ovat. Tästä syystä mallioikeus on kuitenkin varmin muotoilun suojakeino.

Kuten ICEY-liikuesteen oikeustapaus osoitti, mallisuojan suoja-alan määrittely ei ole ongelmaton. Mallioikeuslakiin sekä kyseiseen oikeustapaukseen perehtymällä mallisuojan laajuuden määrittelystä saa kuitenkin yhtenäisen ja selkeän kuvan. Tapaus oli KKO:n ennakkopäätös, joten sillä tulee olemaan merkitystä tulevien samankaltaisten tapauksien ratkaisuisissa.

Mallisuojan laajuuden kannalta tärkein tekijä oli asiaan perehtyneen käyttäjän mallista saama kokonaisvaikutelma. Kokonaisvaikutelman merkitys oli selvästi nähtävissä sekä lainsäädännössä että oikeuskäytännössä. Pyrin antamaan hieman käytännönläheisemmän kuvan kokonaisvaikutelman arvioinnista kuudennessa luvussa, mutta arvioinnin tapauskohtaisuudesta johtuen käsitteen tyhjentävä määrittely ei ollut mahdollista. Mallioikeuslaissa kokonaisvaikutelman käsite määriteltiin tarkoituksella suppeasti, mutta laajasti käsittelemäni ICEY-liukuesteen tapaus kuitenkin auttoi selvittämään, miten kokonaisvaikutelman arviointi käytännössä toimii.

Mallioikeutta koskevista KKO:n ennakkopäätöksistä ilmenee, että kokonaisvaikutelman arvioimiseksi mallioikeuslakiin lisätty asiaan perehtyneen käyttäjän käsite on selkiyttänyt mallisuojan laajuuden arviointia. Käsite auttaa valitsemaan sopivan näkökulman kokonaisvaikutelman tarkasteluun ja lisää tätä kautta oikeusvarmuutta. Myös muilla immateriaalioikeuden aloilla, kuten esimerkiksi patenttioikeudessa, käytetään suoja-alan arvioinnissa samanlaista näkökulmalähtöistä arviointitapaa.

Mallisuojan ulkopuolelle on rajattu ne piirteet, jotka määräytyvät ainoastaan tuotteen teknisen käyttötarkoituksen mukaan. Kuitenkin tutkimuksessa käsitellyissä oikeustapauksissa juuri teknisten piirteiden, sekä niiden merkityksen arviointi näytti tuottavan ongelmia. ICEY-liukuesteen tapauksessa KKO näyttää tulkinneen teknisten piirteiden merkitystä suppeammin aikaisempiin KKO:n ennakkotapauksiin verrattuna, ja tulevan mallioikeuteen liittyvät oikeusratkaisut tulevat todennäköisesti seuraamaan tätä linjaa. Jos tuotteen käyttötarkoitus ei rajoita merkittäväällä tavalla suunnittelijan vapautta mallin suunnittelussa, malli tai sen piirre voidaan suojata mallisuojujalla.

Totesin, että käytännöllisin keino mallisuojan laajuuden määrittämiseen on muotoilun kehityksen jatkuva seuraaminen kyseisessä tuoteryhmässä. Sähköiset mallirekisteritietokannat auttavat kehityksen seuraamisessa. Tietokantoja seuraamalla mallioikeuden haltija voi myös valvoa mallioikeuttaan ja puuttua havaitsemiinsa mallioikeusrikkomuksiin. Lisäksi oikeudenhaltijan on syytä seurata markkinoille tulevia rekisteröimättömiä malleja, sillä selkeimmissä mallioikeuden loukkaustapauksissa malleja ei usein yritetäkään rekisteröidä, vaan ne tuodaan suoraan myyntiin. Erityisesti yhteisömallien osalta oikeudenhaltijoiden ja rekisteröijien oma aktiivisuus korostuu OHIM:lle asetettujen Suomen kansallista järjestelmää suppeampien tutkimusvelvoitteiden

takia. Kokonaisvaikutelman arvioinnin tulkinnanvaraisuudesta johtuen, täyttä kartoitusta mallisuojan laajuudesta on mahdoton tehdä. Edellä mainittuja ohjeita seuraamalla on kuitenkin mahdollista saavuttaa kohtuullinen varmuus siitä, mikä mallisuojan laajuus kussakin tapauksessa on.

LÄHDELUETTELO

- Brander, Osmo ja Salmi, Harri (2004). IPR University Center -
Immateriaalioikeusinstituutti [siteerattu 10.11.2010].
Saatavana Internetissä:
<http://www.iprinfo.com/page.php?page_id=36&action=articleDetails&id=21&a_id=265>
- Decision of the Invalidity Division 12.12.07. OHIM, Invalidity Division [siteerattu
10.11.2010]. Saatavana Internetissä:
<[http://oami.europa.eu/pdf/design/invaldec/ICD%20000003010%20decision%20\(EN\).pdf](http://oami.europa.eu/pdf/design/invaldec/ICD%20000003010%20decision%20(EN).pdf)>
- Haarmann, Pirkko-Liisa & Mansala, Marja-Leena (2007). Immateriaalioikeuden perusteet
Helsinki: Talentum. 182 s. ISBN978-952-14-0649-2
- Haarmann, Pirkko-Liisa (2006). Immateriaalioikeus. 4. painos. Helsinki: Talentum. 395 s.
ISBN 952-14-1071-X
- Haarmann, Pirkko-Liisa (2005). Tekijänoikeus ja lähioikeudet. 4. painos. Helsinki:
Talentum. 428 s. ISBN 952-14-06-0642-9
- HE 6/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle mallien oikeudellisesta suojasta annetun
direktiivin voimaansaattamiseksi. Saatavana Internetissä:
<<http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/akxhref2.sh?{KEY}=HE+6/2002>>
- Jolly, Adam & Philpot, Jeremy (2007). The Handbook of European Intellectual Property
Management. United Kingdom: Kogan Page Limited. 431 p. ISBN 0-7494-4988-8
- Kallifatide, Johanna & Levin, Marianne (2001). Immaterialrättsliga överlappningar.
Stockholm: Jure bokhandel. ISBN 91-7223-116-5
- Levin, Marianne (1987) Designskydd. Stockholm : Norstedt. ISBN 91-1-877261-7

- Levin, Marianne & Nordell, Jonas (1995). Handell med immaterialrätt. Stockholm: Författarna och Fritzes Förlag AB. ISBN 91-7598-742-2
- Levin, Marianne (1999). Immaterialrätt. En introduktion. Stockholm: Nordstedts Juridik AB. ISBN 91-39-20126-0
- Levin, Marianne (2007). Lärobok i immaterialrätt. Stockholm: Nordstedts Juridik AB. ISBN 978.- 91-39-20415-2
- Mallioikeustyöryhmän osamietintö (2000). Kauppa- ja teollisuusministeriö – elinkeino-osasto. 79 s. ISBN 951-739-576-0
- Mäkinen Kari, Oesch Rainer, Rapinoja Ben (1996). Imateriaalioikeudet yhdentyvässä Euroopassa. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. 266 s. ISBN 951-45-7395-1
- OHIM statistics – Trademarks and Designs [siteerattu 7.11.2010]. Saatavana Internetissä: <<http://oami.europa.eu/en/office/stats.htm>>
- Oesch, Rainer. Rinkineva, Marja-Leena. Hietamies, Heli. Puustinen, Karri (2005). Mallioikeus, muotoilun suoja. Helsinki: Talentum. 327 s. ISBN 952-14-0905-3
- Oesch, Rainer & Pihlajamaa, Heli (2003) Patenttioikeus. Helsinki: Talentum. 303 s. ISBN 952-14-0732-4
- Pennanen, Mikko (1999). Mallisuoja. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. ISBN 951-29-1561-8
- PRH: Mallioikeudet – Tilastoja. Mallien rekisteröinnit ja haetut mallit [siteerattu 7.10.2010]. Saatavana Internetissä: <<http://www.prh.fi/fi/mallioikeudet/tilastoja.html>>
- PRH: Uutiset 15.10.2002. Mallioikeuslain ja -asetuksen muutos ja yhteisömalli [siteerattu 10.11.2010]. Saatavana Internetissä: <<http://www.prh.fi/fi/uutiset/56.html>>

Puustinen, Karri (2001). Mallisuojan käytännön merkitys. Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksia ja raportteja 13/2001. 62 s. ISBN 951-739-610-4

Siivola, Jyrki (2004). Immateriaalioikeudet yritysten sopimuksissa. Helsinki: Teknologiateollisuus ry, Teknologiainfo Teknova Oy. 109 s. ISBN 951-817-850-X.

Siltala, Raimo (2001). Johdatus oikeusteoriaan. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Hakalapaino Oy. 184 s. ISBN 951-45-9464-9.

Tolonen, Hannu (2003). Oikeuslähdeoppi. Helsinki: WSOY Lakitieto. 171 s. ISBN 951-670-117-5.

Torremans, Paul & Holyoak (2005). 4th edition. Great-Britain: Oxford university press. 613 p. ISBN 0-406-97361-X

OIKEUSTAPPAUSLUETTELO

KORKEIN OIKEUS

31.12.2007 taltio 2937	KKO:2007:103	s.36-42, 47-50
29.9.2005 taltio 2315	KKO:2005:105	s. 25, 64
12.9.1991 taltio 2784	KKO:1991:121	s. 42-44
29.6.1990 taltio 1921	KKO:1990:90	s. 44-45
12.10.1987 taltio 2843	KKO:1987:95	s. 18. 45-46
6.4.1982 taltio 3145	KKO:1982-II-38	s. 30
10.9.1981 taltio 576	KKO:1981-II-114	s. 46-47, 50